

STUDIËN OP GODSDIENSTIG, WETENSCHAPPELIJK
EN LETTERKUNDIG GEBIED.

HET RIJK LARANTOEKA

OP HET EILAND

F L O R E S

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

DOOR

F. C. HEYNEN, P^r.

'S HERTOGENBOSCH

W. VAN GULICK.

1873.

IMPRIMATUR.

Ultraj. 5 Jan. 1876.

J. H. WENSING,
Emer. Prof. Libr. Cent.

VOORWOORD.

Waarom, vraagt wellicht iemand bij het lezen van den titel dezer Studie, zoo vele bladzijden besteed, aan een stipje van onzen nederlandsch-indischen archipel? Een klein staatje, waarover een radja heerscht gelijk er honderden zijn, die eene tent op palen, met planken beschoten en alang-alang gedekt, bij een onaanzienlijk dorp van bamboehutten gelegen, zijn paleis noemt, en wiens scepter, of liever wiens compagniestok zich uitstrekt over dergelijke dorpen in de nabijheid en over tal van andere, doch van geen beter allooi in het binnenland en op de omringende eilanden — is dát de moeite wel waard van zooveel schrijvens, en zooveel lezens?

Ongetwijfeld! andere gewesten en oorden dan Flores en Larantoeka, andere zaken dan we daar ontmoetten, hadden we kunnen kiezen; want wie het voorrecht genieten mocht Nederlandsch-Indië te bezoeken, dien kan het moeilijk aan stof ontbreken; en toch lieten we met zekere voorliefde onze keuze vallen op het nederig en nietig Larantoeka.

Of we bij die keuze door toereikende redenen werden geleid, moge men na de lezing dezer bladzijden zelf beoordeelen.

Het ontging ons niet, dat te midden der levendige belangstelling, waarin zich alles verheugen mag, dat eenigermate kan bijdragen tot aanvulling of tot algemeener verspreiding van de kennis onzer nederlandsch-indische gewesten, het minst bekende, al zij het ook op zich zelf minder belangrijk, in hooger mate de weetgierigheid prikkelt. De onbekendheid dier verafgelegen plek, waarborgt haar dus reeds eenige belangstelling; maar die belangstelling zal toenemen, naarmate het blijken zal, dat zij haar in velerlei opzicht overwaardig is.

Deze geographische en ethnographische schets van Larantoea en onderhoorigheden zij derhalve niet onwelkom.

Ofschoon ze in zekeren zin als iets zelfstandigs kan beschouwd worden, zal ze echter tot inleiding en voorbereiding dienen voor een volgend geschrift, waarin het Christendom, gelijk het op Flores werd ingevoerd en daar thans bestaat, zal worden behandeld.

Wij hopen den lezers der Studiën dat tweede geschrift in de maand Maart te mogen aanbieden.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN MANGKASAR NAAR LARANTOEKA.

Elke kaart van Nederlandsch Indië wijst u de ligging aan van het eiland Flores, ja zelfs van Larantoeke, maar ook elke kaart verzwijgt u de groote moeite, die er mee verbonden gaat, om daar te komen.

Vergeet ge in tijds, terwijl gij nog te Batavia of te Soerabaia zijt, behoorlijke voorzorg te nemen, dan kunt ge wel met eene der stoomschepen van de uitmuntend geregelde „Nederlandsch-indische stoomvaartmaatschappij” te Mangkasar (Makassar), of als ge eerst de Molukken wenscht te bezoeken, te Timor-Koepang landen, maar het doel van uwen tocht hebt ge op lange na niet bereikt. Hoe zult ge verder? Zijt ge op Celébes dan kunt ge u toevertrouwen, indien ge wilt, aan de onveilige prauw van een Mangkasaar; bevindt gij u op Timor, dan moogt ge het vertrek eener kruisboot verbeiden; doch het eerste eischt een weinig meer dan gewonen moed en het tweede ontrooft u kostbaren tijd. Richt men zich, alvorens op reis te gaan tot de Directie der bovengenoemde stoomvaartmaatschappij dan voorkomt men alle moeilijkheden, want steeds wordt door haar, althans mij is geen voorbeeld van weigering bekend, met de

meest verplichtende welwillendheid toegestaan, dat de stoomboot uwer keuze ditmaal, zij moge u medenemen van Mangkasar of van Koepang, haren koers neme niet door Straat Sapi, maar door Straat Flores.

Wij waren dan reeds te Mangkasar en dank zij der genomen voorzorg verkeerden we in volkomen gerustheid aangaande onze verdere reis. Weldra was onze „Koning Willem III” onder de veilige leiding van den wakkeren en voorzichtigen kapitein Bakker het fort Rotterdam voorbij gestoomd. De bedrijvige stad, die sedert zij tot vrijhaven werd verklaard, zich in steeds klimmende welvaart verheugen mag, maar in de verste verte niet, gelijk door sommigen wel eens geschiedt, met Singapore op ééne lijn kan worden gesteld, de stad, die ons eene geheel bijzondere belangstelling inboezemde, dewijl de groote Xaverius er eens zijne apostolische schreden had gedrukt, was spoedig uit het gezicht verdwenen, en we doorkliefdën de ruime, doch wegens tal van rondom ons opduikende eilanden, niet ongezellige zee.

Stoomt men heen naar een onbekend gewest, dan tracht men zich vóór alles, in zooverre mogelijk, rekenschap te geven van zijne ligging en gesteltenis. In de eerste vrije oogenblikken, die al ras na eenige kennismaking met de nieuwe aan boord gekomen tochtgenooten plegen te volgen, werd dus fluks naar eene kaart gegrepen en in het geheugen teruggeroepen wat er, hetzij met of zonder grond, zoowel van de meer verwijderde, als van de meer onmiddellijke omgeving van Flores werd gezegd.

Sommigen hebben beweerd dat er tusschen den Indischen Oceaan en de Stille Zuidzee eertijds een vastland verzonken is, waarvan de oost-indische archipel

en Nieuw-Holland als de overblijfselen zijn te beschouwen. Dit gevoelen zoekt zijne bevestiging in de hooge bergkruinen van Java en Sumátra, in de zonderling verbrokkelde gedaante van Celébes en in de overal door den archipel verspreide vulkanische eilanden.

Anderen gewagen wel niet van een verzonken vastland, maar zien toch in de geheele eilanden-reeks, die de westelijke en zuidelijke grens van onze bezittingen uitmaakt een samenhangende, met talrijke vulkanen bezette bergketen, wier diepe, doch meestal smalle dalen de straten vormen, waardoor de eilanden van elkander gescheiden worden. Volgens hen zouden Flores, de Solor- en Alorgroepen, die zich oostwaarts van Soembáwa uitstrekken, met Soembáwa, Lombok en Bali één gebergtestelsel zijn, dat samenhangt met het gebergtestelsel van Oost-Java, en evenals dit ruim van vulkanen is voorzien. Een geheel afzonderlijke bergketen, die niets gemeens heeft met het even vermeld gebergtestelsel, vormen Timor en de zuidwestwaarts van dáár gelegen eilanden; wellicht hangen er de Zuidwester-eilanden meê samen. Als grond van het wezenlijk verschil der beide bergreeksen voert men aan den rijkdom van vulkanen in de eene en de schaarschte daarvan in de andere.

Eindelijk treden er nog anderen op, die tot het gevoelen der eersten overhellend het planten- en dierenrijk te hulp roepen en tevens de geologie om overvloediger licht te verkrijgen in deze duisternis. Zij willen dat eertijds, eeuwen en eeuwen geleden, Sumatra, Bórneo, Java en Bali een samenhangend geheel hebben gevormd, dat door middel van het schiereiland Malakka met het vasteland van Azië was vereenigd; en wel dewijl op die eilanden eene onmiskenbare aziatische Flora en

Fauna heerscht. Op Sumatra heeft men de meeste planten en gewassen van dezelfde soorten als die op Malakka gevonden, en hieruit besluit men dat Sumatra het langst met het vaste land van Indië vereenigd moet gebleven zijn; op Bórneo vindt men er minder, dus werd dat eiland een weinig vroeger van het vaste land gescheiden; Java heeft er nog minder, derhalve moet dit het vroegst van Indië zijn losgescheurd.

Deze zienswijze vond bijval, en weldra sprak men de overtuiging uit, dat de scheidingslijn tusschen de aziatische en de australische Flora door de Straat Mangkasar liep, dus tusschen Bórneo en Celébes; verder naar het zuiden doorgetrokken, moest ze vallen tusschen Bali en Lombok.

Volgens deze opvatting verkrijgen we een aziatisch, door onderaardsche vorming en gelijksoortige plantbekleding vereenigd gebied, dat begrensd wordt door eene lijn, die bij Kamsjatka begint en naar het zuiden voortlopend de Koerilen, Japan, de Lioe-Kioe-eilanden, Formosa, de Philippijnen, Bórneo, Bali en alles, wat ten westen van die lijn ligt, bij het vaste land van Azië voegt. Al wat ten oosten dier lijn gelegen is, behoort tot een ander werelddeel; dus Ternate en de Molukken, Celébes, Lombok, Soembawa, Flores, Timor, Nieuw-Guinéa en Nieuw-Holland met de daarbij gerekende eilanden, moeten volgens bovenvermelde theorie beschouwd worden als gezamenlijk Australië te vormen.

Wij hebben niets tegen deze verdeeling, al wijkt ze van de gewone af. Maar of de scheidingslijn nu juist tusschen Bali en Lombok moet getrokken worden?

Geologische gronden worden daar niet voor aangevoerd; er tegen schijnt te pleiten het op Timor beginnend nieuw geologisch systeem. Ook de plantengroei,

de Flora biedt geen bewijs voor die grensbepaling; want gereedelijk stemt men toe, dat zij van Java's oosthoek tot aan de noordpunt van Timor geheel hetzelfde karakter bewaart. Niet gelukkiger schijnt het bewijs aan het dierenrijk, aan de Fauna ontleend. Immers de volgende verzekering van A. R. Wallace, een der krachtigste voorstanders dier grensbepaling, schijnt ons te stellig toe om waar te kunnen zijn. „De straat tusschen Bali en Lombok, zegt hij, is slechts vijftien engelsche mijlen breed, zoodat men zich in twee uren tijds uit eene groote zoölogische afdeeling der wereld naar eene andere begeven kan, die in dierlijk leven evenzeer van elkander verschillen als Amerika en Europa.” — Wordt nu verder door andere voorstanders verklaard, dat men bv. alleen ten westen en niet ten oosten van deze scheidingslijn apen vindt, dan is dit zeker niet juist, dewijl er wel degelijk op Flores, dat veel meer oostelijk gelegen is dan Lombok, apen gevonden worden; hetzelfde geldt van het katten-geslacht, dat geen enkelen vertegenwoordiger buiten die grenslijn zou hebben aan te wijzen; Zollinger toch, die terecht een gezag mag heeten, weet ons van wilde katten te verhalen op Soembawa.

Hoe het zij, middelerwijl de wetenschap voortgaat met het zoeken naar een in alle opzichten verdedigbare stelselmatige verdeeling van geologisch, botanisch en zoölogisch bij elkander behoorende onderdeelen van werelddeelen, genieten wij voorshands de volle vrijheid om het eiland Flores nog bij Azië te rekenen.

Ons stoomschip liep gemiddeld tien mijlen in de wacht en bracht ons den dag na ons vertrek uit Mangkasar reeds bij het eiland Soembawa, dat nagenoeg aan Flores grenst. Te negen ure stoomden wij de baai van Bina binnen.

Tot dusverre had de plantengroei en het natuurschoon der tropische gewesten, waarvan ik mij zooveel had voorgesteld, niet aan mijne verwachting beantwoord. De teleurstelling, die ik in dit opzicht bij mijne komst in Nederlandsch Indië ondervond, schrijf ik hoofdzakelijk, of zelfs uitsluitend toe aan den toen heerschenden westmoesson, die echter op mij, naar het scheen, een veel ongunstiger invloed uitoefende dan op mijne reisgenooten. De eilanden van Straat Soenda toch brachten hen in verrukking en mij lieten ze koud; ik beproefde wat ik kon om er iets bijzonders in op te merken, doch met den besten wil ter wereld mocht ik niet slagen. Wat ik deed, ik zag en kon niets anders zien dan groene, en andermaal groene en nog eens, altijd met hetzelfde eentonige groen bedekte eilanden, die op mij denzelfden indruk maakten als een landschap op iedereen maken zou, waarvan alle groene partijen met hetzelfde penseel, in dezelfde verf gedoopt, waren gekleurd geworden. Een slagregen, die door het dubbele zeildoek heensloeg en de „Conrad” onder water zette, bracht wel eenige wijziging in de poëtische stemming mijner reisgenooten, doch liet de mijne gelijk zij was. Deze laatste onderging, toen we aan wal stapten, geen noemenswaardige verandering. Iedereen toch, die Indië bezocht, weet hoe weinig bevallig het oude Batavia en ook zelfs de villa's van Molenvliet, Noordwijk, Rijswijk en Weltevreden er gedurende den regentijd uitzien. Doch nauwelijks is die tijd voorbij, of het slijk is verdwenen, de huizen worden gewit en geschilderd; in jeugdigen dos, in den glans der nieuwheid schittert en blinkt u alles te gemoet en lacht de natuur en al het overige met haar om u heen. — Geen wonder dus dat mijne ingenomenheid met het schoone

Indië tot dusverre eene zeer bescheidene was; mijne bekeering zou echter niet uitblijven en zij begon in de baai van Bima.

Tusschen steile rotswanden, die door vulkanische krachten eertijds plotseling van boven tot beneden waren vaneengescheurd, gleden wij zachtken den kronkelenden ingang der baai binnen. Naarmate wij meer voortstoomden, vormden de bochten, die we reeds waren doorgevaren, achter ons een schijnbaar vast aaneengesloten geheel, en schenen we ons weldra in een prachtig meer te bevinden. De berghellingen, die het schijubare meer omgaven, waren met het teederste en fijnste groen bedekt, dat daar prikte in de rijkste schakeeringen. Door het kreupelhout schoten driften van wilde paarden te voorschijn, die, zoodra zij de boot bespeurden, in vliegende vaart wegvluchtten. Aan het uiteinde der baai werd het oog verrast en verkwikt door den aanblik van een heuvelvormigen, naar het scheen, zeer regelmatig aan alle zijden afgeronden berg, waarop men wel eene villa had willen tooveren om van die baai een der bekoorlijkste lustoorden der wereld te maken.

De bekoorlijke baai van Bima schijnt niets anders te zijn dan eene daling van den bovengrond, door eene der geweldige uitbarstingen veroorzaakt, die zoo dikwerf op Soembawa hebben plaatsgegrepen. Op welk een ontzettend vulkanisch terrein we ons in die baai bevinden, blijkt uit de bijna weergalooze uitbarsting van den Tambóra, den hoogsten vulkaan van Soembawa, in 1815. Het geluid, waarvan deze vreeselijke eruptie vergezeld ging, verspreidde zich hoogst waarschijnlijk langs onderaardsche wegen en werd niet slechts te Mangkasar gehoord, dat 70 uren en te Djokjokarta, dat

160 uren van den Tambóra gelegen is, maar zelfs langs Sumatra's westkust op een afstand van ongeveer 500 uren. De kring, waarin de uitbarsting zich deed gevoelen, had, van het zuidoosten naar het noordwesten, eene lengte van 450 bij eene breedte van 390 geographische mijlen; een kring zoo uitgestrekt als nimmer bij eenige bekende uitbarsting van een vulkaan werd waargenomen. De uiterste grenzen van den ovalen omtrek waarbinnen de asch neerviel, strekten zich in de lengte uit van Timor tot Palémbang op Sumatra. Zollinger begroot het getal van hen, die onmiddellijk bij de ramp omkwamen, op 10,100, en dergenen, die tengevolge der uitbarsting aan honger en ziekte bezweken, op 37,825; het gezamenlijk getal der verongelukten bedroeg dus 47,925; bovendien werden er 36,275 genoodzaakt buiten Soembawa eene woonplaats te gaan zoeken; het eiland verloor dus door die ramp volgens eene eerder te geringe dan te hooge schatting 84,200 bewoners 1).

Van al dat schrikverwekkende viel thans weinig of niets te bespeuren, het liefelijke had er den boventoon; de hier en daar door het groen heengrijnzende rotsen schenen slechts de bestemming te hebben om door een welkom contrast de eentonigheid te breken en de gunstige werking van het schoone, dat hier zoo kwistig aan het oog te genieten werd gegeven, te verhoogen. Toen we later op onze terugreis andermaal deze baai bezochten, was al dat liefelijke als bij tooverslag verdwenen; het frissche verkwikkende groen had plaats gemaakt voor eene vervelend vale hooikleur, die alle

1) Vgl. Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, deel XXIII, 4.

berghellingen bedekte. Wij mochten echter ditmaal aan wal stappen en vonden gelegenheid om ons te overtuigen dat er met vrij goed gevolg op de omringende hoogten koffie werd gecultiveerd; ook wordt er katoen gewonnen, maar vooral vormen de paarden, die er uitmunten in schoonheid en kracht, een hoofdtak van handel voor Bima.

Te Bima zetelt een inlandsch hoofd, dat den weidschen titel van sultan voert. Hij verdient te dezer plaats bijzondere vermelding, minder om de uitgestrektheid van zijn gebied, dat zich op Soembawa tot ongeveer 57 vierkante mijlen en in Straat Mangerai en Sapi tot eenige onbewoonde of schaars bewoonde eilanden bepaalt, als wel om de aanspraken, die hij maakt op de heerschappij over een aanzienlijk deel van Flores. Volgens Zollinger toch beweerden de sultans van Bima reeds in oude tijden rechten te bezitten niet slechts op het westelijk gedeelte van Flores, onder den naam van Mangerai bekend, maar ook was het twijfelachtig of zij met Mangerai niet geheel het eiland Flores bedoelden; welk laatste door genoemden schrijver zeer waarschijnlijk wordt geacht.

Tegen den middag verlieten we Bima en zijn schilderachtige baai, om weer het ruime sop te kiezen. Wilden we, middelerwijl wij onzen tocht vervolgen, de zenuwen onzer lezers prikkelen met belangwekkende zeerooversgeschiedenissen, het zou ons niet aan stof ontbreken. Het beruchte zeerooversnest Rioeng dat, gelijk Rio en Potta, in 1861 voor goed werd gezuiverd en het prachtig eiland Roesah Radja, het schier ontoegankelijk bolwerk der woestelingen, die het onderling handelsverkeer der vreedzame bewoners van de hier zoo talrijke eilanden bijna onmogelijk maakten, noodigen ons er als van zelf toe uit.

Zelfs ware het geen te stout waagstuk onzer verbeelding, indien we de plaats, waar we varen, tot het tooneel maakten der afschuwelijke wreedheden, die nog ten jare 1858 door eene bende van Céram in dit gedeelte van onzen archipel werden gepleegd. Die bende ging uit op menschenroof met geen ander doel dan om hunne slachtoffers vet te mesten en te verslinden. 1) Dan, wij gelooven onzen lezers een beteren dienst te bewijzen met de enkele opmerking, dat zeeroof en dergelijke menschonteerende gruwelen daár terstond verdwijnen, waar zich onze stoomschepen vertoonen; en dat het dus onze plicht schijnt te zijn, indien we de onder onze hoede gestelde bevolkingen waarlijk willen beschermen, en indien we krachtdadig de menschelijkheid en de beschaving willen bevorderen, zooveel mogelijk de geregelde stoomvaart in de nederlandsch-indische zeeën uit te breiden.

Den volgenden ochtend hadden we Oostelijk Flores „met zijne talrijke, statige en hooge pieken” voor ons. Weldra stoomden we om Flores-hoofd heen Straat Flores binnen. Kalm en stil was de zee, veilig het vaarwater. Bedient men zich van Mulders uitmuntende zeekaart, dan vermijdt vooral een stoomschip zeer gemakkelijk de ondiepten en klippen. Zelfs bestaat er volgens het oordeel van deskundigen voor zeilschepen niet het geringste bezwaar om bij voorkomen dezen zee-weg te kiezen boven Straat Sapi, die in 1756 door een „Commissaris der hoogede Indiasche Regeering” niet zonder overdrijving genoemd werd „een van de

1) Wie dienaangaande meer verlangt raadplege de „Berigten omtrent den Zeeroof in den Nederlandsch-Indischen Archipel” opgenomen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, vooral deel XX, blz. 308, 310 en 325.

gevaarlijkste gaten, welker aanzien de hairen te berg doet rijzen en de couragie in de schoenen daalen."

Wij voeren tusschen de weelderig begroeide kusten van het bergachtig Flores en Adonara, waar de kokospalmen en de opstijgende rookwolken eene vrij talrijke bevolking schenen aan te duiden, zachtkens voort, terwijl ons oog in het verschiet met welgevallen rustte op de groene hellingen en kruinen van Solor.

Den 29 Februari ten 4 ure na den middag stapte ik te Larantoea aan wal, alwaar ik ter landingsplaats, een vrij ver in zee uitstekend bruggenhoofd, door de eerwaarde heeren geestelijken en door de belangwekkende en niet minder wegens het verrassende mijner komst zeer belangstellende schooljeugd, met de meeste hartelijkheid ontvangen werd.

De reis van Mangkasar naar Larantoea had dus met het oponthoud te Bima twee en een halven dag geduurd.

TWEEDE HOOFDSTUK.

GEOGRAPHISCHE SCHETS VAN HET EILAND FLORES.
GRONDGEBIED VAN LARANTOEKA. ONDERHOORIG-
HEDEN OP ANDERE EILANDEN.

Wij weten niet of we in de gelegenheid zullen gesteld worden, om onzen lezers thans reeds eene kaart van het eiland Flores te kunnen aanbieden. Ongetwijfeld zal die kaart immer onvolledig moeten zijn; want de twee voortreffelijke kaarten, die het eiland en zijne omgeving op eene eenigszins breedere schaal te aanschouwen geven, zijn zee- en geen landkaarten. 1) —

1) Die twee in nautisch opzicht uitstekende en zeer vertrouwbare kaarten zijn: „Flores zamengesteld door F. J. P. M. Mulder, Luit. ter Zee 2de klasse 1868, Batavia 1869, Hydrographisch bureau;” en: „Vaarwaters tusschen Flores en Timor, door F. J. P. M. Mulder, 1869, Batavia, Hydrographisch bureau 1872, verbeterd.” — Er bestaat buitendien eene schets van een gedeelte der noordkust van Flores door P. Koning, Luit. ter Zee 2de klasse, opgenomen tijdens de expeditie der Hekla in 1851, en uitgegeven in de Indiana van J. F. G. Brumund, deel I. Buiten deze zijn ons geene afzonderlijke kaarten van Flores of van gedeelten daarvan bekend. — Het mag geene bevreemding wekken, al is het te betreuren,

Bij al de nauwkeurigheid, waarmede zij de stranden, de diepten en ondiepten aanwijzen, laten zij ons geheel onbekend met de meer binnenwaarts gelegen deelen des eilands. Wij zullen op de kaart of schets, die we hopen te geven, de aanwijzing der diepten en ondiepten, dewijl dit voor ons doel onnoodig is, weglatende, de bedoelde leemte, in zooverre mogelijk, volgens berichten, door reizigers meegedeeld of door ons zelve op de plaats ingewonnen, aanvullen. Eene dergelijke ofschoon onvolmaakte kaart zal de zaak vrij wat eenvoudiger en minder vermoeiend maken voor onze lezers en voor ons zelve. Dewijl we echter vooralsnog onzen lezers dat gemak niet kunnen verschaffen, zullen we zoo beknopt en duidelijk als de aard der zaak het toelaat eene voorstelling van den toestand des eilands trachten te geven.

Het eiland Flores, ook Mangerai en Endé geheeten, strekt zich uit in zijne lengte van $119^{\circ} 43'$ tot 123° O. L. (Greenwich), en in zijne breedte van $8^{\circ} 6'$ tot 9° Z. B. De oppervlakte van Flores bedraagt ruim 300 □ mijl en telt volgens de vrij algemeen aangenomene, doch daarom niet als juist bewezene gissing eene bevolking van 250,000 zielen.

dat de prachtige Algemeene Atlas van Nederl. Indië, door Melvill van Carnbée en W. P. Versteeg, — tweede uitgave met verbeterkaarten, Gouda 1870 — eene kaart geeft van de wester- en oosterhelft der residentie Timor en dus ook van Flores, waarbij Mulders kaarten niet zijn geraadpleegd. Had men voor dien atlas latere kaarten dan die tusschen '49 en '52 werden uitgegeven, kunnen bezigen, dan zou zeker Flores niet in die mate misteekend zijn geworden en dan zou men ook op Timor de portugeesche enclave Oetikoessi bv. niet nederlandsch hebben gemaakt.

Eenigen verdeelen het eiland Flores in Westelijk en Oostelijk Flores. Tot grenslijn stellen zij de rivier Wai-Mede, die aan het zuiderstrand in zee valt op $120^{\circ} 50'$, ten westen van den berg Rokka. Met dit punt bepalen zij tevens hoeverre het gebied van het gouvernement Celébes en dat der residentie Timor zich uitstrekt. Alles wat ten westen dier lijn ligt behoort dan volgens hen onder Celébes en wat ten oosten daarvan op Flores gelegen is onder Timor. Ongetwijfeld zou geheel Flores tot de residentie Timor behooren, indien de sultan van Bima, wiens rijk, gelijk de overige staatjes op Soembawa, onder het toezicht is gesteld van den gouverneur van Celébes, geene rechten bezat op geheel Oostelijk Flores of eenige streken daarvan. Dezen dus nemen de grens, die de residentie Timor van het gouvernement Celébes op Flores scheidt, tot grondslag hunner verdeeling; maar die grens zelf is wederom afhankelijk van de onderhoorigheden des sultans van Bima. Strekken deze onderhoorigheden zich nu werkelijk uit tot aan de rivier Wai-Mede? Met grond mag dit betwijfeld worden. Immers volgens het regeeringsverslag van 1865 werd het westelijk gedeelte van Flores slechts tot en met Potta ten noorden en tot en met Nanga-Ramo ten zuiden aan den sultan van Bima toegewezen. Zijn gebied ging dus van toen af niet verder dan tot $120^{\circ} 45'$ ten noorden en tot $120^{\circ} 25'$ ten zuiden. Gevolgelijk voortredeneerend zouden zij dus ook hier de grens van Westelijk en Oostelijk Flores moeten plaatsen.

Anderen verkiezen eene scheiding in drie gedeelten en splitsen het eiland in Westelijk, Midden- en Oostelijk Flores. Zonder genoegzame reden echter schijnen zij Midden-Flores te klein te maken. Het is zeer ver-

klaarbaar, dat men, het eiland in slechts twee gedeelten verdeelend, de westelijke helft Mangerai en de oostelijke Endé noemt; doch het schijnt minder goed, als men in drieën verdeelt, dan immer nog Endé bij Oostelijk Flores te blijven rekenen; want in dit geval behoort het door zijne ligging bij Midden-Flores. Naar het voorbeeld dezer laatsten nemen ook wij eene driefoudige verdeeling aan, doch meenen in de bepaling der deelen eenigszins van hen te mogen afwijken. 1)

Wij verdeelen alzoo eveneens het eiland in zijne lengte van het westen naar het oosten in drieën; en wel in Westelijk Flores of Mangerai, Midden-Flores of Endé en Oostelijk Flores, waaraan we den naam laten behouden, dien de Portugeezen er aan gaven, we bedoelen „Flores.” 2) Men kan het desverkiezende ook Larantoeke heeten, dewijl het, onder later aan te wijzen voorbehoud, door den radja van Larantoeke beschouwd wordt als geheel tot zijn gebied te behooren.

WESTELIJK FLORES OF MANGERAI 3), eigenlijk Manga

1) Bovenbedoelde geografen bepalen de drie deelen van Flores op de volgende wijze: 1°. Westelijk Flores of Mangerai strekt zich uit tot de rivier Wai-Mede; 2°. Midden-Flores gaat volgens hen van de Wai-Mede tot den meridiaan van den berg Keo; en 3°. Oostelijk Flores, door hen Endé genoemd, bevat al het overige.

2) Flores-hoofd, wordt ook genoemd Tandjong Boenga, d. i. Bloemenkaap; de portugeesche naam is daarvan de vertaling. Naar die kaap aan den noordoost-hoek van het eiland, werd eerst het oostelijk gedeelte, waar de Portugeezen hun gezag deden gelden, en later geheel het eiland genoemd.

3) Men vindt het ook Mangary, Mangeraai, Mandsjerai genoemd. Een tijdlang of liever herhaaldelijk behoorde het onder den koning van Goa op Celébes. In 1619 toch veroverde de koning van Goa de oostelijke rijken van Bima en

Raja (van *Manga*, d. i. zijn, en *Raja*, den naam van het gewest) ligt aan Straat Molo, waardoor het van 't eiland Rindja gescheiden wordt; het strekt zich oostwaarts uit ten noorden tot Potta en ten zuiden tot Nanga-Ramo.

De sultan van Bima beschouwt zich als vorst over dit gedeelte van Flores. Zijne pretensiën gingen, gelijk we reeds hebben opgemerkt, oudtijds veel verder en schenen zich tot geheel Flores uit te strekken. Later schijnen zij zich ten zuiden tot de Wai-Mede te hebben beperkt, doch ten noorden eene denkbeeldige grenslijn te hebben getrokken nabij Maumérie.

Een gebied het zijne te noemen en door de bevolking van dat gebied als heer te worden erkend, is vooral in Indië niet geheel en al hetzelfde. Dit ondervond de sultan van Bima ten allen tijde op Flores. Zijn gezag toch wordt hoofdzakelijk slechts erkend aan de noordkust, waar de negorijen Bari, Reo en Potta door Bimaneezen bevolkt zijn en door bimaneesche radja's bestuurd worden. Deze radja's zorgen voor het opbrengen der schatting, die jaarlijks door de binnenwaarts gelegen volken, voor zooverre zij daartoe gedwongen kunnen worden, aan den sultan, in was, kaneel, geiten en vroeger ook in slaven moet worden betaald. Verder gehoorzamen den sultan nog eenige daloe's of hoofden van sommige negorijen en districten aan het zuiderstrand gelegen. Zij moeten hem eveneens schatting opbrengen; en niet lang geleden, nog in 1856

daarmede ook Mangerai. In 1669 werd de koning van Goa buiten Bima gesloten, doch bleef zijn gezag nog handhaven in Mangerai. Later werd hij ook hieruit verdreven, maar hernam het weer in 1762. Eerst in 1822 werd hem voor goed alle uitoefening van gezag in Mangerai belet.

waren zij verplicht jaarlijks een zeker getal slaven te leveren. De grootere daloe's moesten ieder jaar tien, de kleinere vijf slaven bezorgen. Was er geen krijg, dan werden onschuldige, weerlooze lieden opgelicht, tot slaaf gemaakt en door de daloe's van Nanga-Lili, Badjo, Nanga-Ramo, enz. de binnenlanden door naar Reo en Potta gevoerd om vandaar naar Bima te worden overgebracht. Of dit nog geschiedt, is even moeilijk te ontkennen als te bevestigen; wellicht weet men thans even zeer als vroeger van bimaneesche zijde door listige uitvluchten de voorschriften onzer Regeering te ontduiken; althans zeker is het dat men vroeger een tijd lang met goed gevolg de sluw verzonnen onderscheiding bezigde tusschen slavencijs en slavenhandel.

Dat de heerschappij van Bima over dit gedeelte van Flores geen ander doel kende, dan daarvan in goederen en menschen zooveel te halen als mogelijk was, weten de weinigen te verhalen, die Mangerai hebben bezocht. Tot tegengeschenk voor de knevelarij en de verdrukking ontvingen de wel ruwe, maar goedhartige bergvolken niets dan strenge beperking en belemmering in hun verkeer met europeesche handelaren. Niet tevreden met hetgene reeds in zijne macht was zocht Bima zijne verderfelijke heerschappij steeds verder uit te breiden, en koos daartoe een zonderling middel. De sultan zond aan een daloe een gouden kris ten geschenke; nam de daloe haar aan, gelijk gewoonlijk geschiedde, dan verschenen het volgend jaar bimaneesche lieden om de schatting te heffen, en de daloe was vazal van den sultan geworden zonder het te weten; tot bewijs strekte de gouden kris, die hij droeg.

MIDDEN-FLORES of ENDE, (Endeh), omvat volgens het

regeeringsverslag van 1865 het gedeelte van het eiland, dat ten zuiden gelegen is tusschen Nanga-Ramo en de onderhoorigheden van Paga en ten noorden tusschen Potta en Maumérie. Dat regeeringsverslag toch wees aan, als westelijke grenslijn voor het rijk Larantoeka: Maumérie (Mau-Mereh) op het noorderen Paga op het zuiderstrand. Wij achten het echter beter die grenslijn een weinig te verleggen, en trekken haar van Mantenda op de noordkust tot den vulkaan van Noemba op de zuidkust. De grenslijn tusschen Midden-Flores en Oostelijk Flores valt dan op $121^{\circ} 52'$. Wij verkiezen deze grensbepaling, omdat de onderhoorigheden van Larantoeka zich ten westen verder uitstrekken, dan tot Maumérie en Paga; en omdat het gebied, waarover verschil bestond tusschen Bima en Larantoeka, ten minste tot zoo verre langs de noordkust reikt.

Aan het noorderstrand ligt het beruchte zeerooversnest Rioeng en eene strook, waarover de sultan van Bima en de radja van Larantoeka elkander de heerschappij betwisten. Van de binnenlanden weet men uiterst weinig. Men verzekert dat er tal van stammen wonen, waaraan men verschillende namen geeft als Rokka's, Lango's, Weggó's, Keo's, Noemba's, Werontogo's Tongo's, Braai's, Dona's enz. — De Rokka's wonen ten zuiden, de Lango's ten noordwesten, de Weggó's ten noordoosten. Deze dappere stammen hebben immer moedig het hoofd geboden aan Bimaneezen en Endeneezen. De Rokka's vooral waren ten allen tijde, de gezworen vijanden der slaven- en zeeroovers van Bima en Endé, die dan ook niet in gebreke bleven hun daarom den titel van menscheneters te vereeren, een titel, die hun op dezer gezag voor goed bij de Euro-

peanen verzekerd schijnt, ofschoon zij uit alle kracht tegen zulk eene onderscheiding protesteeren.

Op de zuidkust verdient eenige opmerkzaamheid het staatje Endé, aan de gelijknamige baai gelegen, die ook wel de Aloso- of de Braai-baai geheeten wordt. Het staatje, als het zoo heeten mag, want het bestaat eigenlijk slechts uit ééne negorij en enkele gehuchten, is eene nederzetting van Boegineezen en Maleiërs, die door een radja en eenige sengadji's bestuurd worden. In 1839 pleegden de Endeneezen zeerooverij en verdienden daardoor onzerzijds eene strenge tuchtiging, die dan ook niet uitbleef. Zij werden toen aan ons gezag onderworpen en tot een contract met den resident van Timor gedrongen, waarbij zij zich verplichtten voortaan allen zeeroof te zullen vermijden en zich te onthouden van den slavenhandel. Veel schijnt dit niet gebaat te hebben, want in 1856 was roof en slavenjacht er weer in vollen gang. Het kleine Endé is vooral merkwaardig wegens zijn wijdstrekkende en omvangrijke aspiratiën, die een zonderling contrast vormen met zijn beperkt terrein; het beweerde namelijk weleens dat niets minder dan geheel Oostelijk Flores met uitzondering der voormalige portugeesche bezittingen onder zijne heerschappij stond, hetgene echter zoo weinig met de waarheid strookte, dat de naastbij gelegene stammen immer met de wapenen in de vuist de endeneesche aanmatiging hebben bestreden. De omstreken der hoofdnegorij, die men juister Amboegaga dan Ende noemt, munten uit door zulk eene menigte van kokospalmen als men ergens in den geheelen archipel vindt.

OOSTELIJK FLORES omvat eindelijk al het overige. Dit gedeelte van het eiland kan zeer goed in tegenstelling

met de twee andere deelen, waaraan men kortheids-halve den naam van Mangerai en Endé gaf, om de vroeger aangeduide reden Flores genoemd worden. Men zou het ook Larantoeke kunnen heeten, dewijl het nagenoeg geheel en al geacht wordt aan den radja van Larantoeke onderhoorig te zijn.

Hoe vermoeiend en weinig opwekkend het wezen moge, zoo eischt nochtans dit gedeelte des eilands eene meer uitvoerige en volledige topographische behandeling.

Wij stelden de westelijke grens van Oostelijk Flores op $121^{\circ} 52'$, of bij Mautenda ten noorden en bij den berg Noemba ten zuiden.

Gaan we nu van het westen naar het oosten, dus naar Flores-hoofd, dan ontmoeten we eerst ten noorden aan de Dondo-baai de meervermelde langs het strand voortlopende strook lands, waarover de sultan van Bima en de radja van Larantoeke elkander de heerschappij betwisten. Daar liggen eveneens de negorijen Dondo, Lio, Balén. Aan het zuiderstrand vinden we de negorijen Noemba, Lia, Paga. Hetgene daar tusschen gelegen is, namelijk de hellingen der bergketens, die geheel het eiland en dus ook dit gedeelte omgeven, en de valleien, wordt bewoond door bergvolken, waaraan men vrij willekeurig verschillende namen geeft, maar waarvan men niets naders weet dan dat op eenige meer het predikaat roofziek op andere onbeschaafd en wild van toepassing schijnt te zijn.

Aldus langs het noorder- en zuiderstrand voortwandeland betreden we weldra — want waar de grensscheiding ligt, is moeilijk te bepalen — het gebied van Sikka, een vazal-staatje van den radja van Larantoeke,

Sikka heeft een eigen radja, en wel een radja besár, een groot-radja, omdat andere radja's hem onderhoorig zijn. Sedert eenige jaren wordt hij volgens de regeling van ons Gouvernement, nadat de keuze door de kleinere radja's en hoofd-kapala's is geschied, door den radja van Larantoeka bevestigd. Dit heeft reeds driemaal binnen een vrij kort tijdsbestek, ingevolge het spoedig overlijden der laatste radja's van Sikka, plaats gehad. Eerbied jegens ons Gouvernement, doet de hoofden van dat staatje, ofschoon ongaarne, in deze regeling berusten. Want zij beweren, dat men in vroegere tijden aldaar deze verhouding tot den radja van Larantoeka niet kende; dat hun radja veel vroeger tot het Christendom is bekeerd geworden dan die van Larantoeka; en dat hij zijn *toengkat* (gouvernements-stok) oudtijds onmiddellijk uit de handen der portugeesche regeering zonder tusschenkomst van iemand ontving. Niet slechts was Sikka aldus geheel onafhankelijk van Larantoeka, maar het oefende bovendien van oudsher overheidsrechten op Geliting en zelfs Endé, die beide op het gebied van Sikka lagen en zekere afhankelijkheid van Sikka nog schijnen te erkennen.

Dit vazal-staatje van Larantoeka heeft zijn oostelijken grens ten noorden bij de negorij Nangaháloe en ten zuiden tusschen Kaap Roeoe en Kaap Moeda-Herong.

De radja van Sikka voert volgens de thans bestaande regeling bewind over den kommandanti van Maumérie, die 8 negorijen onder zich heeft, over den radja van Nita met 33 negorijen, den radja van Pága, die te Pága 500 inwoners telt, waarvan 30 christen zijn en die 80 negorijen bestuurt; hij heerscht buitendien over tien hoofd-kapala's, waarvan één den titel voert van radja tanah en in waardigheid, doch niet in gezag

het naast bij den radja van Sikka komt. Het gezamenlijk getal der aan den radja van Sikka onderhoorige negorijen bedraagt ongeveer 140.

Alle evenvermelde hoofden zijn christen of beweren het te zijn, met uitzondering van den radja van Paga, wiens broeder echter met zijn huisgezin den christengodsdienst belijdt. Een der machtigsten is Djoedjé, de hoofdkapala van Habi, die 20 negorijen bestuurt, 6 flinke kanonnen bezit en een aanzienlijken schat aan *gádings*, d. i. olifantstanden. 1)

De voornaamste negorij, althans in rang, is Sikka *besár* of Groot-Sikka aan het zuiderstrand, waar de radja zijn verblijf moet houden, ofschoon de plaats zich door onherbergzaamheid onderscheidt. Er is gebrek aan drinkwater, dat van verre moet gehaald worden, men kan er geen visch bekomen, wegens den te sterken golfslag aan het rotsig strand, en er wordt geen zout gewonnen.

De tweede plaats heet *Maumérie* (*Mau mereh*, ook Sikka ketjil of Klein-Sikka), aan het noorderstrand en aan het riviértje de *Hanmérie* gelegen. De grond is er zeer vruchtbaar en biedt ruime gelegenheid voor allerlei cultuur.

Verder verdienen ten westen van Sikka aan het zuiderstrand opgemerkt te worden Paga, en meer binnenwaarts Lio; alsook tusschen Sikka en *Maumérie*, van het zuiden naar het noorden, Lila, Goeroe, Kotti, Nita en Habi.

1) Het kapitaliseeren van waarden geschiedt gemeenlijk bij deze lieden door het inruilen van olifantstanden. Bezit men 15 of 20 gulden in geld of waarde dan koopt men daarvoor een kleinen olifantstand en heeft men er meer bijeen, dan ruilt men die voor een grooteren.

Begeven we ons aan de noordkust, van Maumérie meer oostwaarts, dan ontmoeten we weldra de negorijen Bolon-Bolon en Geliting, die, naar de radja van Sikka beweert, op zijn gebied gelegen zijn, doch thans onmiddellijk onder den radja van Larantoeka staan. Bolon-Bolon is eene nederzetting van 300 Badjoreezen, en het belangrijker Geliting, minder juist ook wel Gleting, Geleting, Kleting geheeten, is eene volkplanting van Mangkasaren, Saleyereezen, Boegineezen, Bima-neezen en Badjoreezen. Beide negorijen worden door een mangkasaarschen sjabandar (sjah bandar, opperhoofd van den handel) bestuurd. Dit hoofd werd als zoodanig door den vorigen radja van Larantoeka met voorkennis van den civielen gezaghebber aangesteld. Hij heeft de bevoegdheid om geschillen tusschen handelaren en inwoners te beslechten, en kan eene boete opleggen van 8 tot 40 realen; zou de boete deze som of de waarde er van overschrijden, dan moet de zaak voor den radja van Larantoeka worden gebracht. De sjabandar is verplicht de roovers, die zich voor de kust mochten vertoonen, met zijne onderhoorigen te verdrijven. Het strafrecht door hem uit te oefenen gaat tot 12 rietslagen en 7 dagen blokarrest. Moord en diefstal behooren tot het forum van den vorst. De nederzetting dier vreemdelingen dagteekent eerst van voor 60 of 70 jaren, en dankt haren oorsprong aan den salejereeschen daëng Mangawing, die er tuinen begon aan te leggen. In den omtrek vindt men een zeer vruchtbaren vetten grond, uitmuntend geschikt voor de koffiecultuur; eene onafzienbare van de negorij tot den voet van het gebergte voortloopende vlakke biedt voortreffelijke gelegenheid tot het aanleggen van sawah's (natte rijstvelden); er wordt ook een niet onbelangrijke handel gedreven.

Steeds verder oostwaarts liggen aan de noordkust de negorijen Nangaháloe, Pedang, Kroë, Nay-lama, Lato en meer binnenwaarts Weh-noeli en Baroe; aan de zuidkust verdient onze opmerkzaamheid het gunstig aan een riviértje gelegen Conga. Een der vroegere civiele gezaghebbers van Larantoeke, de heer J. M. Kluppel, heeft de bevolking dier negorij aangespoord, om van dit riviértje partij te trekken voor den aanleg van sawah's, en naar het schijnt met goed gevolg.

In de nabijheid van Conga vindt men de negorijen Lawelajja, Prigi met de ruinen eener portugeesche sterkte, en een weinig verder Okka ten zuiden en Hadi ten noorden op het smalste gedeelte van geheel het eiland. Beide plaatsen zijn met een voetpad verbonden, dat den kortsten weg biedt van de zuidkust naar de noordkust.

Van Okka langs het zuiderstrand verder oostwaarts gaande, komen we te Lowalen, Bebálon, Leweréri of Lelérie, Panté besar, en bereiken wij eindelijk de negorij Larantoeke, den vroegeren zetel des radja's, alwaar zich de hoofdkerk San Domingo bevindt, en nog eenige overblijfselen van muren, wellicht eener portugeesche versterking, zichtbaar zijn.

Van daar onzen tocht vervolgende bereiken we Panté-kebih, Batoe-moa, laten Beléla even ter zijde liggen en komen langs Batoe-besar, Pohon-sirih, Lohajon, Lokéa, bij het kleine fort, aan den voet van den Ilmandiri gelegen. Deze redoute schijnt meer tot symbool dan tot handhaving van ons, op dit eiland zeer geëerbiedigd, gezag bestemd te zijn. Daar achter ligt een weinig hooger de woning van den civielen gezaghebber, daar naast op eenigen afstand de pastorie met bijgebouwen en school. Tegenover de pastorie

ontwaart men de kerk, wier terrein aan de negorij Posto grenst, die de naaste omgeving vormt van het tegenwoordig verblijf des radja's.

Noordwaarts voortgaande komen we te Lawerang, Pohon-rau, Gégéh, Tengah; de meer binnenwaarts gelegene negorijen Lebau en Rénion latende liggen, bereiken we Kotta-ruido en Kotta-sau. Nog hooger opwaarts bevinden zich Delang, Beléla, Moeloebaän en Mata.

Ten laatste zijn we tot het uiterste en noordelijkste punt des eilands genaderd, tot Flores-hoofd, dat zich in een tal van namen verheugen mag en beurtelings Iron, Tandjong Boenga (bloemenkaap), Kaap Flores heet. Aan de westzijde van Flores-hoofd is een meertje Ajer-besar genaamd, en tegen de hellingen van zijn gebergte bevindt zich eene *enclave* van zeven negorijen, die onder het gezag staan van den radja van Adonára.

Maar nog is de voor velen weinig boeiende optelling van plaatsen, waartoe we ons in het belang der topographie verplicht rekenen, niet ten einde. Want het rijk Larantoeke bezit nog een tal van onderhoorigheden buiten Flores, wier beknopte vermelding, ter wille der volledigheid, hier eene plaats behoort te vinden.

Op het eiland ADONARA, ook wel Andanara, Adinara, Odonaro, Sabrao en Serbite genoemd, aan Straat Flores en Straat Solor gelegen, erkent eene uitgestrekte landstreek aan de westzijde van dat eiland het gezag des radja's van Larantoeke. Vier hoofd-kapála's, die een aanzienlijk getal van negorijen onder zich hebben, zijn hem onderworpen. De voornaamste hunner, de hoofd-kapála van het staatje Woeréh, heeft zich weleens den titel van radja aangematigd.

Een gedeelte der noordwestkust van het eiland SOLOR,

waarover drie hoofd-kapala's het bewind voeren, is mede afhankelijk van den radja van Larantoeka. In oorlogstijd levert hem inzonderheid het district Pamangkajoe de beste en dapperste soldaten.

De zuidelijke helft van het eiland LOMBLÉN, ook Lombatta en Kawela genoemd, waar elk der twee van hem afhankelijke hoofd-kapala's een vijftigtal negorijen bestaart, voltooit eindelijk den kring, waarin de radja van Larantoeka zijn gezag kan doen gelden. Dit eiland munt uit door hooge mate van vruchtbaarheid. Het is rijk aan elders zoo schaarsche riviertjes en voed talrijke wilde karbouwen of indische buffels en herten. Met betrekkelijk geringe moeite kon het, indien de landbouw er in oefening werd gebracht en aangewakkerd, tot de voorraadschuur van Flores gemaakt worden.

En hiermede eindigen we onze geographische schets van het eiland Flores. Hetgene we schreven is toe-reikend om zich een denkbeeld te kunnen vormen van de omgeving en het gebied van het rijk Larantoeka. Dit rijk moge nu zoo uitgebreid niet zijn, toch is het verreweg het aanzienlijkste van alle kleine staten der Solor-eilanden, waaronder het met nog vijf andere behoort. Het gebied van Larantoeka met zijn onderhoorigheden toch is alleen *driemaal* grooter dan het *gezamenlijk* gebied der vorsten van Adonara, Teróng en Lamahóla op het eiland Adonára en dat der vorsten van Lawaijong en Lamakéra op het eiland Solor.

DERDE HOOFDSTUK.

NATUURLIJKE GESTELDHEID. VOORTBRENGSELEN.

Na hetgene we reeds vroeger gezegd hebben zal de vermelding, dat Flores vulkanisch is en dat bij zijne vorming de vulkanische krachten eene hoofdrol hebben gespeeld, wel overbodig wezen. Van welke zijde men het eiland beschouwt, immer verraadt zich zijn vulkanisch karakter, al wijzen aan de stranden de veelvuldige koraalbanken — die op menige plaats in verbond met de rhizophoren 1), wier worteltakken zich krachtig in het zeewater ontwikkelen, gestadig de uitbreiding des eilands bevorderen — en aan de hellingen der bergen de hier en daar verspreide kalkgesteenten heen naar neptunische vorming, in ruimeren zin.

Wendt ge den steven om den zuidwesthoek dan geniet ge een aanblik zoo trotsch als Schotlands steile kusten bieden, met dit verschil echter, dat Flores' rotsen aan deze zijde des eilands met slingergewassen zijn bedekt, die hunne wortels nestelen in de diepe

1) De rhizophoren, die hier het meest voorkomen, zijn de mangliet- of mangrove-boomen. Hunne talrijke krachtige wortels verheffen zich vrij hoog boven de grond, strekken zich steeds verder in het zeewater uit en houden zand, slib en alles wat de zee aanspoelt terug.

kloven. Aan de noordzijde verrijzen naakte rotswanden, die zich soms duizend voet hoog verheffen om elders weer te dalen en u een blik te gunnen op de groene binnenwaarts gelegen bergen. Nu eens rijzen die wanden loodrecht uit de diepte op, dan eens klimmen ze amfiteaters-gewijze omhoog; aan den voet dier sombere gevaarten bruist en kookt de zee tusschen de afgebrokkelde rotsen.

Mocht ge nog twijfelen of geweldige onderaardsche krachten hier hebben gewerkt, spoed dan Straat Flores binnen en de prachtige Piek van Larantoea, de trotsche Ilimandiri zal u verhalen, dat hij eeuwen geleden mede een werkzaam deel heeft genomen in de verwoesting of de krachtsontwikkeling, waarvan zoo even de sporen door u werden opgemerkt. Het groene kleed, dat hem van den voet tot de kruin omgeeft en zijn ongedeerde kruin misleiden u niet, want ziet ge scherp toe, dan ontwaart ge van de Straat uit, dat er aan de basis van dien kegel eene ontzettende vulkanische werking ooit moet hebben plaats gehad.

Aan den Ilimandiri sluiten zich vast van afstand tot afstand de Kabalélo, en de nog werkende Lobetóbi met zijne twee kruinen, Laki-Laki en Parampoean, waaraan de volksphantasie onderscheidende namen schonk, die aan echtgenoot en gade herinneren. Niet lang geleden toonde de Lobetóbi terdage zijne kracht. In 1869 toch vonden er drie uitbarstingen plaats, waardoor aanzienlijke schade werd veroorzaakt aan tuinen en velden en een menigte bijen werd gedood. Verder voortgaande, ontmoet men aan de zuidkust den Goenoeng Api op een smalle landtong, den vulkaan van Endé, den Kéo of Omboeoe Romba, den Rokka of Omboeoe Soro, den Todo en den Sosa.

Voeg daarbij den nog immer rookenden Nanga Tabo op de noordkust, in de nabijheid van Geliting, en gij zult, hoe onvolledig onze opgave nog zij, al ras tot de overtuiging komen, dat Junghuhn gewis niet overdreef, toen hij op gezag zijner zegslieden, want zelf bezocht hij dit gedeelte van den archipel niet, beweerde: „dat er zes kegelvormige vulkanen op het eiland Flores zijn, van welke sommige nog voortdurend rook uitwerpen.” Jammer slechts, dat bij deze weinige woorden en de volgende: „Wijders is niets omtrent dezelve bekend, dan dat voorbij zeilende schepen rookwolken uit dezelve zien opstijgen,” geheel zijne mededeeling aangaande het eiland Flores zich moest bepalen. 1)

Tal van bergen in den omtrek van Flores als de Wokka op Adonara, de Giriwátóe op Solor, de Lobetola, de Lamajenoeng en de Lamarárap op Lomblén benevens vele andere rusten met de bergen van Flores onder de zee op denzelfden grondslag. Zij zijn meest alle uitgebrande en rustende of nog werkende vulkanen, die door geweldige uitbarstingen de tegenwoordige gedaante aan die streek hebben gegeven. 2)

1) F. Junghuhn „Java“ III blz. 1265. Uitg. 1853.

2) De hoogte van eenige dier bergen werd bepaald door Melvill en door Mulder. De volgende opgaven in *rijnlandsche* voeten zijn van Melvill, die in *meters* zijn van Mulder. De Himandiri is dan volgens hen, ofschoon we daar later op terug komen, 5045 rijnl. voeten en 1576 meters hoog; de Kabalólo 7301 r. v. 2281 m.; de Lobetóbi 6912 r. v., zijn eene kruin, de Laki-Laki 2263 m. zijn andere, de Parampoean 2170 m.; de Keo of Romba 8798 r. v., 2800 m.; de Rokka of Soro 6371 r. v., 2000 m. — Op het eiland Adonara heeft de Wokka 4762 r. v., 1488 m.; op Lomblén de Lobetóla 4587 r. v. 1236 m. — Van den Goenoeng Api, den Vulkan van Endé, den Nanga Tabo op Flores, van den Giriwátóe op

Hoogstwaarschijnlijk zal dus de kern van geheel Flores veelal uit vulkanisch graniet of trachiet bestaan; de asch, daarover bij herhaalde eruptiën verspreid en allengs onder den invloed van lucht en regen tot vruchtbare aardlaag gevormd, strekt hier tot een dunne, ginds tot eene dikkere bekleeding der steenmassa.

Bij deze gesteldheid van Flores mogen we min of meer kostbare metalen verwachten. En inderdaad er schijnt overvloed van ijzer te zijn, indien men de berichten van reizigers gelooven mag en waarde kan toekennen aan de verzekeringen, hun door de bewoners van sommige streken gegeven. Zoo beweert men dat de geheele noordkust van Flores zeer veel ijzer bevat, de rivier van Potta, aan dezelfde kust gelegen, wordt daarom de ijzer-rivier, Kali Besi geheeten, gelijk men om dezelfde reden Flores-hoofd ook wel de IJzerkaap noemt.

Volgens zeer geloofwaardige berichten wordt er binnen het gebied van den radja van Larantoea ergens op Flores eene aanzienlijke hoeveelheid tin gevonden; eene vroeger verleende concessie, die niet inwerking is getreden en waarvan de gestelde termijn nog niet verlopen zou zijn, voert men aan als de reden waarom de ontginning van dat kostbaar terrein nog niet in vollen gang is; de naar zilver gelijkende tinnen voorwerpen, waarmede eenige inlanders zich versieren, schonken onlangs nog aan een reiziger, dien we op Flores

Solor, den Lamajenoeng en Lamararap op Lomblén en andere hooge bergen is geene bepaling bekend. — Herinnert men zich dat de Vesuvius slechts eene hoogte heeft van 1100 meters, dan kan men zich eene voorstelling vormen van den indruk, dien men ontvangt, als men die talrijke gevaarten, binnen een betrekkelijk kleinen kring gelegen, voor het eerst ziet.

ontmoetten, de overtuiging dat het tin aldaar van uitmuntende hoedanigheid is.

De reeds vermelde ijzer-rivier bij Potta voert in hare bedding stofgoud mée, en ook elders vindt men op Flores niet verre van Larantoeke dat edel metaal. Niet zelden toch dragen de hoofden en aanzienlijken ook op andere eilanden gouden ringen en knoopjes, die door hen zelven van goud, dat op Flores verzameld werd, worden vervaardigd.

Een welige plantengroei tiert op de aardlagen, die de rotsige kern en hare schatten bedekken. Waar boomen en planten ontbreken, daar vindt ge schier immer nog ellenlange alang-alang of een soort van grof, lang, rietachtig gras, dat man en paard tusschen zijne lange halmen verbergen kan.

Soms verbeeldt ge u in de verte eene smaragdgroene weide met teeder en malsch gras te ontwaren, doch rijd er slechts heen, en zienderoogen, naarmate gij nadert, groeit dat gras aan en uwe begoocheling is weldra verdwenen, het is niets anders dan het troostelooze alang-alang, dat u eene part heeft gespeeld. Wilt gij er door heen rijden, dan is het u geraten, dat ge het pad houdt en niet, wijzer willende zijn dan uw paard, den kortsten weg tracht te kiezen. Want uw edel lastdier worstelt zich moe tegen de weerbarstige halmen, die bij elke schrede, zich voor zijne voeten steeds dichter samendringend en in elkander warrend, hem den doortocht betwisten. Geen ander middel tot uitkomst rest u, als ge weer tehuis wilt komen, dan den teugel te vieren; uw Rosinant werpt zich dan ijlings om, en vindt weldra met bewonderenswaardige scherpzinnigheid een pad, waarvan gij het bestaan niet hadt vermoed en voert u veilig en vlug huiswaarts.

De bedriegelijke alang-alang verdort in den droogen moesson en geeft dan door haar aschgrauwe tint een treurig voorkomen aan het vroeger zoo levendige landschap. Men brandt ze af, en in de asch worden maïs en rijst gezaaid. Doet de regentijd zijn plicht, dan wordt de betrekkelijk geringe inspanning rijkelijk beloond. Valt de regen echter niet in toereikende mate, dan breken er voor velen treurige dagen van ontbering en gebrek aan.

Een onschatbaar voorrecht bezitten die gewesten in Larantoeka's omgeving, waar men riviertjes of beken vindt, want daar kunnen natte rijstvelden worden aangelegd en is men dus meer beveiligd tegen de nadeelen, waaraan men elders blootstaat. Dergelijke bevoorrechte plaatsen zijn Maumérie, Conga, Gekiting en andere op Flores, terwijl Woeréh op Adonara, al heeft het schier geen stroomend water, toch minder van droogte te vreezen heeft en het bijna niet bewoonde en niet bebouwde eiland Lomblén alle overige eilanden in overvloed van water en in vruchtbaarheid overtreft.

Vruchtboomen, die een mislukten oogst gedeeltelijk kunnen vergoeden en immer een gezond voedsel of eene welkome verversching bieden, vindt men overal. Wij noemen er slechts eenige van en wel de meest gewone.

Beginnen we met den pisang of banaan, (*musa paradisiaca*) al mag hij geen boom heeten en al is hij slechts eene met verwonderlijke snelheid zich ontwikkelende plant. Zijne reusachtige stengels schieten tot tien, twaalf voeten opwaarts; in bevallige golving volgt een lang breed, fluweelachtig bladweefsel, elken stengel, die aan zijn uiteinde zich zachtkens neigt; die rijzige stengels met hun tooi, of liever die lange, in alle

schakeeringen van het liefelijkst groen prijkende bladeren vormen een waar sieraad voor de nederige negorij, in wier nabijheid zij immer staan. De rijke vruchtentrossen, waarvan de enkele vruchten door haren vorm u aan den komkommer herinneren en wier goudgele, in het groen zich verliezende tinten het oog streelen, bieden u een gezond en smakelijk voedsel, dat weleens en niet ten onrechte bij vetten room is vergeleken geworden. Deze overvloedig groeiende vrucht is, het zal niemand verwonderen, de lieveling der kinderen, maar ook is ze den volwassenen immer welkom; zij schijnt de eigenschap met ons brood gemeen te hebben, dat ze nimmer tegenstaat. Van hare soorten, die talrijk zijn als die onzer appelen, roemt men vooral de pisang-radja of koningspisang, en de pisang-soe-soe of melkpisang.

De kokospalm of klapperboom (kalápa) ontbreekt er bijna nergens, doch het meest ontmoet ge hem aan de stranden, die door de zee worden bespoeld. Hij bemint den ziltigen bodem en geraakt hij soms in kwijnende toestand, dan behoeft ge slechts een vuur van bladeren aan zijn voet te ontsteken en de opstijgende rook zal zijn stam zuiveren van insecten en vooral zullen de zoutdeelen der asch zijn wortel verkwikken. Veelzijdigen dienst bewijst deze nuttige boom den inlander. Is zijne vrucht nog jong, dan bevat ze een aangenamen, eenigszins naar wei gelijkend water, dat zeer geschikt is om den dorst te lesschen. Het vleesch der jonge noot is eetbaar; wordt de noot ouder dan neemt de vleezige zelfstandigheid toe in hoeveelheid maar tevens ook in hardheid, waaruit dan de klapper- of kokos-olie wordt getrokken, die eene groote rol speelt bij de toebereiding der spijsen en tot ver-

lichting dient. De olie wordt op doeltreffend eenvoudige wijze van het harde vleesch der noot gescheiden. Men neemt het vleesch uit de noot, kookt het in een ruime pan, de olie drijft weldra boven, men schept die af, en twee dagen lang kan men haar gebruiken voor het toebereiden der spijsen, daarna echter behoort ze slechts tot verlichting gebruikt te worden. Deze olie is, gelijk men weet, ook het hoofdbestanddeel der vermaarde zoogenaamde Makassar-olie. Van de harde schil worden lepels en schalen gemaakt tot huiselijk gebruik, en het weefsel, dat die schil omgeeft, levert de grondstof voor draad en touw. — Veilig mag men den rijzigen kokospalm den koning der palmen heeten. Op den gladden, rechten, en zich tot vijftig, soms zeventig voet verheffenden stam wuiven de sierlijk gebogen veder-vormige bladeren als eene zwierige kroon, die de rijke, den stam omgevende, vruchten overschaduwet. In welk tijdperk van ontwikkeling de kokospalm zich ook bevindt, altijd boeit en verblijdt hij het oog door zijne edele vormen. Iets onbeschrijfelijk sierlijks heeft hij, als hij een tiental voeten hoog zich bij wijze van heester met zijn frissche krachtvolle bladstengels uit den grond heeft verheven en dan in zacht golvende lijnen opwaarts strevend, van een lichten tocht bewogen, zich wiegelt en spiegelt in het koesterend zonnelicht. Dan vooral wordt men nimmer moede de weelde te genieten van zooveel rijke verscheidenheid bij zooveel edelen eenvoud, en zou men de gave eens Apelles wenschen om te beproeven of niet een enkel moment van dat vluchtig en steeds wisselend, maar altijd verrukkelijk vormenspel te betrappen en der natuur te ontstelen ware.

Een andere palm groeit er even welig, maar op

hooger grond, het is de areng, lontarpalm of laroe (*borassus flabelliformis* of *arenga saccharifera*). De arengpalm is een der meest verspreide palmsoorten; men vindt hem van het noordoosten van Arabië tot in de golf van Bengalen; zijn meest zuidelijke grens schijnt Timor te zijn. Hij heeft een kaarsrechten, donkergrijsen stam, die eene hoogte bereikt van dertig tot vijftig voet en uitmuntend geschikt is voor het oprichten van duurzame woningen. De arengboomen toch zijn gereede palen van een zeer vast en krachtig weefsel, zij leveren bovendien voortreffelijke stijlen, sparren en planken. — Uit den afgesneden bloemstengel leekt een verkwikkend sap, dat versch getapt veel aangeneramer van smaak is en minder verkoelend dan het kokos- of klapperwater. Heeft het een halven dag gestaan, dan ondergaat het eene gisting, waardoor het allengs eene bedwelmende kracht erlangt. De inboorlingen weten dat proces te bespoedigen door er een bittere houtsoort in te werpen. Op Solor wordt er zelfs een drank van gestookt, dien men *sopie Solor* (solordrank) noemt. Op Flores heet het arengwater in verschen onschuldigen toestand *ajer manis* (zoet water) en als het bedwelmende kracht heeft verkregen *ajer kras* (sterkwater). De naam *sagoewer*, die er ook aan gegeven wordt, schijnt ontleend te zijn aan den sago-palm, waarvan men ook dergelijken drank door aftapping verkrijgt; *toewak* of palmwijn, gelijk het al verder heet, schijnt de algemeene term te zijn voor alle van palmsoorten getrokken bedwelmende dranken. Door koking verkrijgt men van dit sap de zoogenaamde inlandsche suiker, de *goela hitam* of *goela djawa*, de zwarte of javaansche suiker.

De wijze waarop men zich het sap van den areng-

palm verschaft, zou hier te lande halsbrekend schijnen, den inlander daarentegen schijnt ze zeer eenvoudig en doeltreffend. Eenige lange dunne bamboezen bindt hij aan elkander en plaatst ze tegen den gladden 30 tot 50 voet hoogen stam van den boom. Hij heeft gezorgd dat de bamboe niet te glad werd gemaakt, want opzettelijk liet hij er scherpe uitstekende punten aan om het beklimmen van den boom te vergemakkelijken. Onze met schoenen gewapende voeten zouden zulk een ladder niet zonder letsel kunnen bestijgen, maar de lenige en buigzame voeten van den inboorling weten zich immer zoo te plaatsen, dat zij een geschikten steun vinden en zonder het minste letsel den opwaartschen en benedenwaartschen tocht volbrengen.

Beneden aan den stam heeft de boom een vezelachtig, naar zwart paardenhaar gelijkend bekleedsel, waarvan soms fraaie en duurzame daken vervaardigd worden. Men maakt er ook het zoogenaamd *goemoeltouw* van, eene soort van weliswaar ruw en stekelachtig maar zeer dengdelijk scheepstouw, dat oneindig beter dan onze hennep tegen de schadelijke werking van het zeewater bestand is. Die plantaardige zelfstandigheid, waarvan men zonder veel moeite een aanzienlijken voorraad zou kunnen verzamelen, zou bij proefneming alras blijken uitmuntend geschikt te zijn voor onderzeesche telegraaf-kabels.

De bladerkroon van den arengpalm bestaat uit breede eenigszins waaivormige, onregelmatig gebogen bladeren, die den boom een eigenaardig, ietwat verwaarloosd en woest voorkomen geven, en hem de vergelijking met den kokosboom in het opzicht van schoonheid niet doen doorstaan. De breede zonderlinge bladeren winnen het echter uit het nutsoogpunt verre van de

kokosbladeren. Noemen we slechts iets, waaruit men licht zelf tot het overige kan besluiten. — Het onontbeerlijke water moet uit bron of beek in grooten overvloed uw huis worden binnen gedragen, of uw tuin moet er mee besproeid. Geef nu aan uwen waterdrager emmers van europeesch maaksel; als hij ze gebruiken wil, zal hij altijd de zwaarte van den emmer boven zijne vracht moeten medesleepen. Hij weet er iets beters op; hij neemt een lontarblad, buigt het in den vorm van een groote kom, die den inhoud van bijna twee emmers kan bevatten, en spoedig is er bij wijze van hengel een dunne bamboe aan vastgemaakt; hij herhaalt die zelfde handeling nog eens, en hij heeft twee emmers; deze bindt hij beide met rotting aan een lichten en veerkrachtigen bamboestok, werpt dien bamboe op zijn schouder en voor en achter hem hangt een lontarbak of kom. Als zijne bakken ledig zijn draagt hij bijna niets, en heeft hij ze gevuld dan draagt hij slechts water. Die bakken zullen ongetwijfeld spoediger verslijten dan onze emmers, maar wat is daar aan gelegen? De milde natuur schenkt lontarbladeren in overvloed en met geringe inspanning heeft hij weer nieuwe bakken.

Van de overige vruchtboomen vermelden we nog met een enkel woord den prachtigen tamarindeboom, die door de zachte tinten van zijn niet zeer gevuld gebladerte eenigermate aan den acacia herinnert, den bevalligen pinang-palm of siribboom, in wiens noot en blad een voor den inlander zeer verlokkende prikkel schuilt, en den citroenboom, wiens verschillende soorten vruchten te genieten geven, meer geschikt voor een europeesch verhemelte. Wij bedoelen den citroen of

limoen, den oranje- of sinaasappel 1), die vooral bij Woereh op Adonara zoo keurig en saprijk groeit als ergens in onzen archipel, en den omvangrijken pompelmoes, die soms meer dan twaalf centimeters in doorsnede heeft. Niet onjuist worden zij in hunne onderlinge verwantschap en in hunne eigenaardigheden door den inlander gekenschetst, als hij ze *djeroeq ásam*, *manis* en *besar* of zure, zoete en groote *djeroeq* noemt.

In de vlakten en vooral op het gebergte treft men bovendien eene groote verscheidenheid van allerlei woudgeboomte aan. Eenige dier boomen bevatten kostbare verfstoffen of leveren fijne houtsoorten en uitmuntend timmerhout. Jammer slechts, dat er zoo ruw mee wordt omgegaan. Men velt boomen, of verbrandt ze om kolen te verkrijgen en niemand bekommert zich om nieuwen aanplant. Heeft men planken noodig, dan hakt men met bijl en parang (hakmes), de eenige werktuigen, die de inlandsche werkman weet te gebruiken, één of twee planken uit een dikken boom. Met meer overleg en spaarzaamheid gaat men te werk bij het vervaardigen der *béro's* (*beroeq*,

1) Wij schrijven gemeenlijk sinaasappel en spreken soms van chinaasappel; beiden te recht, dewijl men China oudtijds Sina noemde. Hoort men soms beweren als of het sinaasappel wezen moest, dewijl Messina het vaderland dier vrucht zou zijn, dan is dit onjuist. Tegen den grond dier bewering toch strijdt reeds de omstandigheid dat de oranjeappel op Sicilie door enting wordt verkregen, en meer nog de geschiedenis. Immers Joan III van Portugal, ontbood in 1548 dezen vruchtboom uit China en plantte dien het eerst in Europa, en van Portugal uit verspreidde hij zich toen verder in het zuiden van ons werelddeel.

scheepje van een uitgeholden boomstam). De inlandsche kunstenaar begeeft zich naar den berg; kiest er een boom uit, velt dien, deelt hem in twee of drie stukken, naarmate hij er twee of drie béro's uit wenscht te maken. Hij hakt die stukken aan de uiteinden scherp en spits bij en holt ze uit; zijn ze volgens de voorschriften zijner kunst gereed, dan brengt hij ze van den berg naar het strand, en heeft dus, op zijne wijze het „verdeel en heersch” in oefening brengende, zich de moeite bespaard, om den geheelen boom met het voor zijn doel nuttelooze hout naar beneden te moeten sleepen.

Deze hoogst oppervlakkige en zeer onvolledige schets van Flores' plantengroei is toereikend om de overtuiging te vestigen, dat dit eiland en zijne omgeving bij behoorlijk geleide en krachtig ondersteunde cultuur goede kansen tot slagen biedt. De bevolking zal allengs — want zeeveel is er reeds anders geworden — den lust steeds levendiger in zich voelen ontwaken om door arbeidzaamheid haar lot te verbeteren, en de tweevoudige gave, haar door God geschonken, de eigen krachten en de schatten der natuur waardiger te gebruiken.

Reeds eenige jaren geleden heeft men beproefd er een nieuwen tak van cultuur in te voeren, namelijk de koffieteelt; veel is daar toen niet van te recht gekomen, maar thans is men, naar we met blijdschap en belangstelling vernemen, daarmede op nieuw en op breeder schaal begonnen. Men heeft voor deze nieuwe proefneming het vruchtbaar Adonara gekozen; doch ook op Flores ontbreekt het niet aan geschikte terreinen, op de vereischte hoogte, voor dat plantsoen; ook daar zullen eerlang de edele koffieboomen menige nu nog onbebouwde plaats tusschen de 2 tot 4000 voet

boven de oppervlakte der zee gelegen, met hunne olijfkleurige, vriendelijk glinsterende bladeren, en scharlakenroode bessen kunnen versieren, en er even goed in den verkwikkenden dauw hunne geurige boonen tot rijpheid kunnen brengen als dat in de omstreken van Bima geschiedt.

Wellicht beproeft men ook, of er de wingerd wil groeien. En waarom zou dat niet kunnen? Men zegt wel eens: „de druivenstok behoeft rust, den winterslaap; en die wordt hem in Indië niet gegund.” Ware dat zoo, dan hadden wij nimmer in het westen den druivenstok gekend; vanwaar toch gewerd hij ons? Bree-der uitweiding is hier gewis overbodig voor ieder, die zich herinnert door wien en waar de eerste wijnberg werd aangelegd. Ten overvloede; Zollinger, wiens gezag ten deze beslissend is, verhaalt ons, dat te Silah in het rijk Bima nog even vóór 1847 zoo overvloedig druiven werden geteeld, dat zij zeer goedkoop op de markt van Bima verkocht werden.

Met geheel eigenaardige moeielijkheden heeft men echter bij den aanleg van dergelijk plantsoen hier even als elders in Indië te kampen. Die moeielijkheden ontstaan van de zijde eeniger diersoorten.

En dit voert ons van zelf tot de beschouwing van eenige vertegenwoordigers der dierenwereld op Flores.

Bergen en bosschen zijn bevolkt met talrijke wilde zwijnen, die met hun verbazend sterk ontwikkeld wroetvermogen alles omver werpen en onderstboven keeren, waar zij een boomwortel of aardvrucht van hunne gading vermoeden. In de negorijen zijn zwijnen gehuisvest, die dezelfde loffelijke eigenschappen bezitten als de wilde en die even groote vijanden der cultuur zijn als deze. Wil men nu niet slechts een

tuin aanleggen, maar er ook vruchten van zien, dan behoort men voor alles te zorgen, dat men de uitgekozen plaats met een stevige heining omringe; die heining moge nu een pagger (pagar) of staketsel zijn van hout, of een sterke uit op elkaâr getaste klipsteenen gemaakte muur. Hebt ge nu geen moeite gespaard, en zijt ge tevreden over het krachtig bolwerk dat uw akker omgeeft, dan geschiedt het nog soms dat ge deerlijk wordt teleurgesteld. Deze of gene buurman zoekt een stuk hout, laat zijn oog vallen op een staak van uwen pagger, trekt dien er uit en neemt hem meê; die onderscheiding, hoe eervol ook voor uwen pagger, komt uwen tuin bitter duur te staan. Eene vernielzieke bende van donkerkleurige kortbeenige rakshasa's met slaglanden, wit als ivoor en sterk als ijzer, is, het spoor van den gelukkigen vinder van het zwakke punt uws paggers volgend, gedurende den nacht uwen hof binnengedrongen, heeft er diepe kuilen gedolven en loopgraven gewoeld, en uwe jeugdige welverzorgde planten er zoo plat gerend en verwoest, dat ge de onverstoorbare kalmte van den Indiër moet bezitten om niet toornig te worden en de veerkracht van den Nederlander om met nieuwen moed weer van voren af te beginnen.

Daar zijn nog andere vijanden, die uw plantsoen bedreigen; het zijn de apen; en wat erger is, tegen deze baat geen heining, al maakt gij die nog zoo hoog. Hebt gij uwen tuin aangelegd in de nabijheid van een geliefkoosd oord dier zoogenaamde vierhandigen, dan rest geen ander middel tot beveiliging van uw plantsoen, dan bewaking, waartoe ge dan ook besluit, indien de tuin groot genoeg is om van zijn opbrengst wachters te kunnen betalen.

Uit het zoo even besprokene blijkt dat het gewone systeem van afsluiting en beveiliging een geheel ander is op Flores en elders in Indië, dan het meest gebruikelijke in Nederland. Wij toch sluiten de dieren binnen heggen of sloten en laten gemeenlijk onze akkers vrij en zonder beschermende omgeving liggen; juist het omgekeerde geschiedt in Indië, alles wat leven heeft en zich beweegt laat men daar meestal volle vrijheid genieten, en sluit de plaatsen en terreinen af, die men tegen schade bewaren wil.

Buiten de zwijnen, wier vleesch uitstekend is, heeft men op Flores, herten, schapen en geiten. Deze laatsten onderscheiden zich te Maumérie en in Mangerai door den langharigen dos, dien zij dragen. Te Larantoeka is men begonnen runderen en ook karbouwen (buffels) in te voeren. — Voor het overige geniet Flores met Soembawa en Soemba (Tjindana, Sandelhout-eiland, Sandelwood) het voorrecht, paarden te mogen bezitten, wier voortreffelijke hoedanigheden algemeen in Indië worden geprezen.

Wij zullen ons niet vermoeien met de opsomming der vogelsoorten op Flores aanwezig. Er zijn zeer groote duiven, prachtige boschkippen en tal van andere vogels, waarvan, indien ik mij niet vergis, het welvoorzienne kabinet van natuurlijke historie in het aartsbischooppelijk Seminarie te Kuilenburg menig exemplaar bezit.

Mild ook is de zee, die Flores omspoelt. Groote en kleine visschen, garnalen en kreeften zijn er in overvloed, amber en kostbare schelpen worden er niet zelden gevonden en konden bij meer oordeelkundige behandeling aanzienlijke winsten opleveren. Aan de oostkust bij Ganté-besar heeft men eene

parelbank ontdekt op eene diepte van ongeveer 12 vadem; men vindt er meer andere in den omtrek van Flores, namelijk bij Solor en Lomblén. De Mangkasaren, aan wie de schelpen voor een zeer geringen prijs verkocht worden, doen er goede zaken mee. De *tripang*, zeekwallen of holothuriën, worden er opgevischt, gekookt en gedroogd; na deze bereiding ondergaan te hebben, worden zij met graagte door de Chineezzen opgekocht; eveneens vormen er de *karet*, eene soort van schildpadden, die de kostbaarste schaal leveren, en andere schildpadden een belangrijk handelsartikel.

Tot eenige teleurstelling van wellicht dezen of genen, hebben we niets te melden van verscheurende dieren. Tijgers en hyéna's toch zoekt men er te vergeefs, want deze behoeven een ruimer jachtveld dan Flores hun bieden kan. Slangen zijn vooral daar, waar vele ratten nestelen, in menigte aanwezig; men vindt er zeer lange doch uiterst zelden behooren zij tot de vergiftige soorten. Kaaimannen of krokodillen ontbreken er niet. — Gedurende mijn verblijf aldaar, geschiedde het dat een kleine jongen in de Straat ging baden en zwemmen. Hij waagt zich vrij ver van het strand, en bespeurt er een kaaiman. Hij spoedt wat hij spoeden kan naar de trap, die toegang geeft tot het ver in zee vooruitstekend bruggenhoofd. Hij bereikt de trap, vliegt een paar treden omhoog; nu in veiligheid verkeerend, ziet hij naar beneden, en wat ziet hij? den muil van het zeemonster aan den voet van de trap. Had hij eene seconde tijds verloren, hij ware de prooi geworden van het ondie. — Het gebeurt wel eens, naar men mij verhaalde, dat de kaaiman op zijne manier eene wandeling doet langs het strand, en dan zijnen tocht uitstrekt tot niet ver van daar gelegen woningen, wier

keukenafval in hooge mate zijne nieuwsgierigheid schijnt te prikkelen. Ter beveiliging tegen de nachtelijke bezoeken van deze en andere rustverstoorders is het zeer raadzaam, zijne woning met een pagger te omgeven en de deur dier omheining 's avonds met zorg te sluiten.

Onder de kleinere roofdieren behoort de kleine landkrokodil, gelijk hij wel eens genoemd wordt, of de *leguano*, die tot de soort der hagedissen behoort, en op kippen en eieren aast, doch voor het overige onschadelijk is. Een dergelijke vertegenwoordiger van het hagedissen-geslacht, doch eerder nuttig dan schadelijk, is de *gekkó* of *tóké*. Hij is 8 tot 12 duim lang, waarvan de helft de staart uitmaakt, leeft op de boomen, maakt jacht op spinnen en andere insecten. Bijzonder schijnt hij er op gesteld te zijn om, als hij kan, uw huis binnen te dringen, of om op den zolder van gevlochten bamboe boven uw hoofd te verwijlen en u in slapelooze nachten met zijn luid en eentonig „gekkó, gekkó”, waaraan hij zijn naam dankt, den tijd te korten. — Aan hem verwant zijn de kleine vlugge en gezellige hagedissen, die tegen de wanden van uwe kamer bliksemsnel voortschieten om jacht te maken op insecten. Zit ge 's avonds in uwe voor-galerij en staat er eene lamp op tafel, dan schuilt er spoedig zulk een diertje onder den voet der lamp; met zijne glinsterende oogjes als waren het vurige pareltjes tuurt hij van uit zijn schuilhoek; nauwelijks heeft zich een insect op het tafelblad neergezet, of de kleine roover schiet plotseling te voorschijn, en grijpt zonder bijna ooit te missen, zijne prooi. Overal in Indië genieten de tjitjaq's of huishagedissen vrijen toegang en niemand doet haar kwaad.

Ofschoon het eiland Flores, gelijk uit onze onvol-

ledige opgave zijner voortbrengselen bleek, niet misdeeld mag worden genoemd, behooren we om der getrouwheid volkomen hulde te doen niet te verzwijgen, dat sommige streken, en met name de strook grounds, waar Larantoea gelegen is, eene groote voorwaarde van overvloediger en mindere wisselvallige oogst missen.

Immers van Conga af tot Moeloebaän vindt men er geen stroomend water, geen riviértje of beek. Wel behoeft men slechts aan het strand tot zekere diepte te graven om een gezond en deugdelijk drinkwater te vinden; wil men het echter voor de cultuur gebruiken, dan kost het vervoer geen geringe inspanning. Welk een geluk ware het dus, indien men aan de zijde van den berg, tegens wiens helling die strook gelegen is, een frisschen watersprong of slechts eene plaats mocht ontdekken, die hoop gaf dat daar eene beek kon worden te voorschijn gelokt. Deze gedachte hield mij dikwerf bezig en deed mij het besluit vatten om op verkenning uit te gaan.

Wellicht bewijzen wij den lezer een dienst met het verhaal dier verkenningstochten en wordt hij er door in staat gesteld, zich een beter denkbeeld te vormen van de natuurlijke gesteldheid des eilands dan wij hem door het tot dusverre geschetste vermochten te geven.

VIERDE HOOFDSTUK.

BEKLIMMING VAN DEN ILMANDIRI.

Men had ons verzekerd, dat er bij de nagenoeg geheel heide-sche negorij Bebálon, ruim een uur gaans van Laran-toeka een pad bestond, waardoor onze tocht grootelijks vergemakkelijkt zou worden. Van den noodigen leefstocht voorzien begaven we ons derwaarts en hoopten er een gids te zullen vinden, dien we te Larantoeka te vergeefs hadden gezocht. Het viel ons echter lang niet meê, want de weerbare mannen van Bebálon waren moeilijk te bewegen om ons te vergezellen. Er bestond reden voor; want er was *prang*, oorlog! Na veel heen en weer spreken mocht het ons toch eindelijk gelukken eenen van Bebálon's helden door de toezegging van eene in zijn oog milde belooning gunstig voor ons plan te stemmen. Hij wilde ons langs gebaande en ongebaande wegen tot op de kruin van de piek geleiden, mits nog een ander negorij-bewoner behoorlijk gewapend medeging. Deze liet zich weldra vinden.

Ons reisgezelschap bestond dan uit den heer v. d. B., die belast is met het toezicht op de larantoekasche schooljeugd, waarvan een paar flinke leden den tocht

medemaakten; mijn persoon, dien men het ten goede duide, dat hij zich ter eere van den europeeschen naam vóór de volgenden noemt; den Solorees Nestorí, die door niets dan door den klank van zijn naam aan den wijzen Pyliër herinnerde; onzen gids, een man van een eenigszins meer dan middelbaren leeftijd, doch moedig en opgeruimd en van een welgescherpten párang (hakmes) voorzien, waarvoor menige weerspannige struik zou moeten zwichten; en ten laatste zijn jongeren maker, wiens eigenaardige tooi een paar woorden meer vereischt.

De gebruikelijke sárong, om de heupen gewonden, en de in sierlijke plooiën van zijn rechter schouder neerhangende selindan, vormden zijne kleeding, een kléwang (kaléwang, inlandsche sabel) met kunstig bewerkt gevest en eene lans met langen stalen punt zijne wapenrusting. Zijn hoofd was, naar het aanvankelijk scheen, gedekt met eene zwarte platte muts, waaraan een kostbare steen, wellicht een agaat schitterde; doch later bleek tot onze niet geringe verbazing, dat zijn gewaand plat hoofddekseel niets anders was dan zijn ellenlang hoofdhaar, waaronder hij behendig een tal van benoodigdheden had weten te verbergen. Bood men hem iets aan, of vond hij iets dat hij wilde bewaren, dan maakt hij zijn dikke, lange haren los, voegde het pas ontvangene bij zijne overige schatten, vlijde en vouwde de haren er overheen, streek ze glad, en stak ze vast met een viervoudige kopervergulde haarnaald, die in een vierkanten knop van schitterenden steen eindigde; en zijn voor een oogenblik geschonden toilet was wederom in de beste orde. Een snoer van gouden of naar goud gelijkende korallen omsloot zijn gespierden hals en volmaakte zijn waarlijk

niet smakeloozen, maar toch wel ietwat gezochten tooi. Gelukkig ontbrak hem de gelegenheid om zijn moed te toonen en bleef het ons een raadsel, of onze held onder de Hectors of onder de Parissen moest worden gerekend.

Beide mannen hadden overigens een zeer gunstig voorkomen en gaven ons een goeden dunk van Bebálon's bewoners.

Omstreeks zeven uren verlieten we met onze geleiders de negorij; onze weg leidde door een uitgestrekt laroebosch, waar we tegen den stam van menigen boom een snaphaan van oud model zagen staan. Wij vroegen de verklaring van dat vreemd verschijnsel. Het was een gevolg van den *prang*, van den oorlog. Eene naburige negorij was met Bebálon in krijg wegens een of ander geschil; de vijand had nu des nachts de toppen uit eenige laroeboomen (lontarpalmen) gekapt en hun alzoo eene gevoelige schade toegebracht, want het uitkappen van den top heeft immer den dood van dien boom ten gevolge. Op hunne beurt hadden zij wederwraak genomen en moesten nu elk oogenblik van den nacht en van den dag een nieuwen vijandigen aanval duchten. Daarom waagde het niemand hunner het laroeewater te gaan tappen zonder een geweer meê te nemen en liefst gingen nu altijd meerderen gezamenlijk naar het bosch. Mocht men van uit den boom ergens een vijand ontdekken, dan liet men zich vlug naar beneden, en was terstond strijdvaardig.

Sterk door het vertrouwen op ons nederlandsch karakter boezemden wij onze nog immer een weinig aarzelende geleiders moed in; de vijand toch zou de orang kompani wel ontzien. Wij trokken door een meïstuin, die tegen de benedenste helling der, van

Bebálon af, bij wijze van voorgebergte, zich zeer verre uitstreckende basis van den Ilimandiri gelegen was, en wel de lengte had van een half uur gaans. Het was een zonderling veld; steenbrokken en keien, waarvan sommige een halven of zelfs een heelen meter in doorsnede hadden, lagen over dat veld wijd en zijd verspreid, als had een reuzenhand ze daar gezaaid. Zij strekten wel niet om onzen tocht aangenamer te maken, maar toch hadden die ruwe steenen daar hun nut. Men moet eenige geweldige keerkringsbuien hebben bijgewoond om zich een denkbeeld te kunnen vormen van hare ontzettende uitwerkselen. Lagen die steenen er niet, dan zouden niet slechts de zaadkorrels worden droog gespoeld, maar de vruchtbare aarde van den akker zelf liep soms gevaar om te worden meegesleept en naar elders te worden verplaatst; nu echter bieden die groote steenen in de meeste gevallen genoegzamen wederstand om de aarde te kunnen tegenhouden en geven dus aan de geredde zaadkorrels gelegenheid om te ontkiemen. Te midden dier steenen stonden de planten inderdaad zeer welig en beloofden een goeden oogst. Hier en daar zagen we wachthuisjes, wier tijdelijke bewoners den akker moeten beveiligen tegen wilde zwijnen en apen.

Een dergelijk veld, doch dat niet bebouwd was, volgde op het eerste en bezat alle de voor voetgangers aangename eigenschappen van het straks beschrevene. Aan mesten wordt hier niet gedacht; vandaar dat men den uitgeputten grond eenvoudig verlaat. Waartoe zou dat mesten ook dienen, al had men er karbouwen en ander vee in overvloed, of al wilde men er de rijsburger methode beproeven, wat daar wegens de nabijheid der zee mogelijk zou wezen, indien zoo iets

onder de keerkringszon straffeloos kan geschieden? Er is immers ruimte en vruchtbare grond genoeg; elk jaar, of om de twee, drie jaren kan men er een nieuw terrein kiezen van toereikenden omvang om in de behoefte van de negorij te voorzien; telkens kan bovendien een gebruikte akker, als hij eenige rust heeft genoten, weer op nieuw worden beplant.

Van hier af bereikten we een minder steenachtig, maar dicht met allerlei kruipgewassen en kreupelhout begroeid terrein. Er werd met den párang dapper gewerkt, en een pad gebaad door de weerspannige, ons telkens den doortocht betwistende, takken en struiken. Eindelijk hadden we na lang worstelen ook deze beletselen overwonnen en bevonden we ons op eene helling, met opgaand geboomte bezet.

Intusschen begon ons ten gevolge der gedurige inspanning de dorst hevig te kwellen. Wij hadden gemeend te Bébálon water te kunnen medenemen; maar wat ons die goede lieden ook wilden toevertrouwen, hunne vierkante waterflesschen, die naar den vorm te oordeelen, oorspronkelijk voor het bewaren eener krachtiger vloeistof hadden gediend, dat nooit! De inlander weet zich echter te helpen en anderen ook. Daar slingerde zich de stam van een kruipend gewas voor onze voeten; de stam had wel de dikte van een arm en droeg dunnere takken; ijlings werd er een stuk met den parang afgeslagen, en uit het versch afgesneden stuk droop zuiver, helder, verkwikkend water. Het duurde niet lang of elk onzer was bezig zijne brandende tong te verkoelen met de kostbare waterdruppelen, die het tali-ajer, het waterkoord hem schonk. — Dat was ten minste iets; maar ons dorstend verhemelte verlangde meer. Het regende, doch zeer zacht, en

zie, op eens schiet een der onzen te voorschijn met een klapperdop vol helder water. Zou de gezochte bron gevonden zijn? Neen; breede bladeren verhieven zich als zoovele ruime kelken of schelpen boven elkander, te midden van het kreupelbosch, aan wiens zoom we ons bevonden; die bladeren vormden aldus omvangrijke bekkens, die den regen opvingen, en elk hunner goot het verzameld water als met kunstig overleg in een lageren bladkelk, en deze deed op zijne beurt wederom hetzelfde, en aldus ging het voort tot dat ten laatste aan den stengel van het laagste blad, als gevolg der vereenigde zorg en samenwerking, een milde waterstraal ontstond.

Door een teug van dat kostbare water verkwikt, stegen we, na een weinig te hebben gerust, steeds hooger. Wij beklommen hellingen, die buitengemeen glibberig waren. Uitstekende aarde ontmoetten we, die steeds beter werd, naarmate wij hooger kwamen; aanvankelijk scheen ze eenigszins leemachtig, maar ten laatste werd zij zoo zwart en vet als tuinaarde; de voortreffelijkste *humus*, waarin prachtig geboomte wortelde, lag er in dikke lagen verspreid.

Reeds hadden wij zes en een half uur geklommen en nog hadden wij de kruin niet bereikt; deze scheen ons wel zeer nabij, maar dat had meermalen zoo geschenen en telkens was zij wederom van ons geweken. Er moest beslist of wij den berg wilden doorbrengen of terugkeeren. Wij besloten voorloopig eenige rust te nemen om des te beter de oplossing van dit moeilijk vraagstuk te kunnen vinden.

Op den berg te blijven ware roekeloos geweest, want onze kleederen waren nat en de koude deed zich vooral aan onze inlandsche tochtgenooten op vrij onaan-

gename wijze gevoelen; zij wikkelden zich wel in hunne selindans, doch dat baatte hun niet veel. Zij poogden een vuur aan te leggen, maar het hout en de dorre bladeren, die men bij elkander zocht, waren nat en wilden niet branden. Wij besloten dan gezamenlijk een broederlijken maaltijd te nemen en daarna den terugtocht te aanvaarden, met het stellige voornemen evenwel van later onze proefneming te zullen hervatten.

Spoedig was ons sober maal opgedischt. Het bestond hoofdzakelijk uit rijst, in vierkaute mandjes van gevlochten lontarbladeren gekookt, waaraan men den naam geeft van *katoepat*. De toebereiding van dat gerecht in dien vorm is zeer eenvoudig. Er wordt een handvol rijstkorrels in een mandje uit reepjes van lontarblad vervaardigd, gedaan; men vlecht dit mandje of zakje dicht, werpt het met zijn inhoud in kokend water, de rijstkorrels zwellen, vullen het mandje en worden gaar. Daarna licht men het mandje uit het water, laat het koud worden en neemt het mee op reis. Wil men de rijst nuttigen, dan snijdt men het mandje aan stukken en een voedzame wel verbonden massa treedt te voorschijn. Voeg daar nu een paar harde eieren, en eenige oranjeappelen bij en men heeft niet meer dan een hoogst zwakke voorstelling van het welverdiend dischgenot, dat daar in de frissche, prikkelende berglucht door ons gezelschap werd gesmaakt. Vroolijke, gezellige kout en snaaksche opmerkingen kruidden dat *diner à tapis vert*; onze oogen dartelden langs de rijk geschakeerde hellingen, die we uren lang hadden bestegen, en wier uitgestrektheid naar Bebálon heen, zoozeer bij de hoogte van het punt, waar wij gezeten waren, verdween, dat de berg ons toescheen zich als een steile groene wand nagenoeg loodrecht uit de zee te verheffen.

Niet lang mochten wij dat verrukkelijk maar ook ontzettend gezicht genieten. Na een half uur gerust te hebben aanvaardden wij den terugtocht. Goeden dienst bewezen ons thans vooral de lange stokken, waarvan we ons voorzien hadden. Het dalen ging vrij gemakkelijk, behalve in de met kolossale steenbrokken bezaaide tuinen. Ter vermijding van den pijnlijken schok, dien men telkens in meerdere mate, vooral na zulke reeds doorgestane vermoeienis, ondervindt, zoo dikwerf men van een steen naar beneden springt, lieten we ons maar liever langs de steenen afglijden.

Wij vingen op den terugweg een kever, die eenigermate op een meikever gelek doch donkergroen gekleurd was; dat kleine diertje veroorzaakte met zijn pooten en vlerken een ongemeen sterk geluid, dat het best kan vergeleken worden bij het geluid, door het slijpen van messen op een slijpsteen teweeg gebracht. Ook merkten we eene zeer groote menigte van kakatoewa's op, die zich in de nabijheid van eenige holle boomen, waarin zij bij voorkeur de nachtrust nemen, verzameld hadden.

Eindelijk waren wij ten half zes ure wederom in het laroebosch bij Bebalon. Daar vlieden we ons neer, om een weinig uit te rusten. Nauwelijks was onze terugkomst bekend geworden of geheel de mannelijke bevolking der negorij snelde tot ons, zij zette zich in een breeden kring om ons neer, en twee der aanzienlijksten plaatsten zich in het midden van den kring tegenover onze gidsen, die hun wijd en breed moesten verhalen wat ons op den tocht was wedervaren. De goede lieden wisten niet wat zij doen zouden om ons genoeg te verschaffen en eer te bewijzen; er werd

klapperwater aangebracht en versch getapt laroewater en bij ons vertrek deed men ons uitgeleide tot de plaats, waar de paarden stonden, die ons naar Posto zouden terugbrengen.

Toen we de negorij Bebálon waren ingetreden, werd er juist de trom geroerd, die zich daar in een roemah pomali, een heidensch bedehuis, bevond. Dit was het sein dat alle mannen van Bebálon zich binnen de negorij moesten begeven; de negorij toch was in staat van beleg, daar buiten was het na dit uur niet veilig. Wij vroegen wat er dan wel geworden zou van de kinderen, die de tuinen bewaakten, en daar gedurende den nacht behoorden te blijven? Het internationaal recht, dus luidde het antwoord in eenigszins anderen vorm, het internationaal recht der oorlogvoerende negorijen hield in, dat de jeugdige bewaaksters van de tuinen door niemand mochten gedeerd worden. Inderdaad! eene wijze en noodzakelijke verordening voor beide partijen; werd zij verwaarloosd, een gemeenschappelijke vijand zou weldra in aantocht zijn, die aan beide oneindig zwaardere verliezen berokkenen zou dan zij elkander konden toebrengen, namelijk de hongersnood.

Al hadden wij ons doel niet bereikt, toch keerden wij voldaan en uiterst tevreden over die flinke negorijlieden, aan wie we van ganscher harte den zegen des Christendoms toewenschten, naar huis, alwaar we na een tocht van dertien uren, een uur rustens daarbij gerekend, behouden aankwamen.

Zoo dikwerf we den schoonen en hoogen Ilimandiri aanzagen, herinnerde hij ons het beproefde, maar niet volvoerde plan. Nu eens schuilde hij weg met zijne kruin in raadselachtige, blanke nevelen, dan eens deed

hij den groenen tooi, die zijn hoogsten top bekroonde, met verleidelijke duidelijkheid in zoo scherpe omtrekken tegen den zonnigen hemel uitkomen, dat men wanen zou er geen half uur ver van verwijderd te zijn, en het was alsof de Goliath, zich beurtelings verbergend en vertoonend, ons telkens uitdaagde tot eene nieuwe proefneming.

Wij overdrijven niet als we beweren, dat het hoogste punt van de Piek met al hetgeen er op stond zóó duidelijk door ons werd gezien, als waren wij er bij. Dit zelfde verschijnsel neemt men gestadig elders in Indië waar. De werking der zon toch maakt er vaak den dampkring zoo ijel, dun en doorzichtig dat de luchtlagen, die zich tusschen het oog en veraf of zeer hoog gelegen voorwerpen bevinden, de waarneming van de scherpe lijnen en omtrekken der voorwerpen niet beletten. Terwijl in Nederland bv. een toren op een afstand van nauwelijks een kwartier uur gaans zich aan uw oog reeds in een zeer nevelachtig verschiert vertoont, ziet ge de hooge bergen van Indië veelal scherp geteekend en kunt ge boomen en planten op hunne kruinen en ruggen en langs hunne hellingen duidelijk onderscheiden. Daaraan schijnt het toe te schrijven dat geen enkele photographie van een indisch landschap, waar bergen op voorkomen, als geslaagd kan worden beschouwd. Zoodra bergen, hooge, verafgelegene bergen in de werkelijkheid den prachtigen achtergrond vormen van een landschap, dan ziet ge op de keurigste en met de meeste zorg genomen photographie slechts een vale, lichtbruine, eentonige tint; de krachtige hoofddecoratie is verdwenen, en daarmede juist het eigenaardige, het karakter van een indisch landschap. Of de schilder beter slagen zou? wij weten het niet.

Het verschiet enkel met lijnen te moeten voorstellen, dewijl de tonen zich overal, zoo dichtbij als veraf nagenoeg even helder en frisch voordoen, is voorzeker geen gemakkelijke taak en zou menigeen in verlegenheid kunnen brengen.

De herhaalde uitdaging moede, besloten we eene andere zijde van den berg te onderzoeken en langs den kortst mogelijken weg de kruin te beklimmen. Mochten we aan deze zijde des bergs een bronader ontdekken of buitengemeen vruchtbaren grond, gelijk wij aan zijne hellingen bij Bebalon gevonden hadden, dan kon er door de bewoners van Posto wegens de meerdere nabijheid des te gemakkelijker een nuttig gebruik van worden gemaakt.

Ons gezelschap bestond nagenoeg uit dezelfde elementen als den vorigen keer. De gidsen van Bebalon behoeften we niet, wij wilden thans onze eigene gidsen wezen; er was ook geen spraak van een bestaand pad, de weg moest aan deze zijde door ons zelven gebaad worden. Niet weinig werd onze tocht ditmaal veraangenaamd, door de aanwezigheid der eerwaarde heeren Dijkmann en Ten Brink.

Ten half zes ure waren we reisvaardig. Wij richtten onzen weg door struik- en slingergewassen heen, langs den breed gapenden afgrond van eene ontzettende kloof, die haar ontstaan dankt aan eene geweldige uitbarsting van den thans rustenden vulkaan. De kloof was aan onze rechterhand, en zoodra we het licht door de struiken langs het pad, dat we ons met den parang baanden, zagen flikkeren, hielden we meer links af; want eene al te intieme kennismaking met de kloof, die niet lang geleden een onzer eerwaarde reisgenooten in doodsgevaar had doen verkeeren, lag niet in ons plan.

Zonder ongevallen ging onze tocht onvermoeid en

lustig voort, de parangs (hakmessen) werden beurtelings door dezen, beurtelings door genen van ons gezelschap gehanteerd; de gemeenschappelijke en afwisselende arbeid maakte de taak betrekkelijk licht. Niet te vergeefs waren de hakmessen meegenomen; want naar alle zijden heen moest het dichte kreupelhout worden gehakt en gesnoeid, voor ons, terzijde en boven; vooral eischten de veelvuldige slingergewassen onze gespannen oplettendheid. Stiet ge uw hoofd tegen een dikken tali-ajer, of dreigde een dunne rank uw hals te wonden, nauwelijks hadt ge dien tegenstand weggeruimd, of uw voet verwarde zich in een tali-oetang; van al die tali's of touwen, door de natuur gevlochten en gespannen, waren de zoogenaamde apenladders de lastigste. Geschiedde het soms, dat uw lichaam in weerwil der grootste behoedzaamheid toch nog buiten de loodlijn geraakte, dan moest ge wel toezien, dat ge geen dorren tak aangreep, want die bood gemeenlijk slechten steun en wat erger was, een in 't nauw gebrachte schorpioen stortte plotseling zijn brandend venijn in uw bloed. Een van ons gezelschap had deze onaangename ontmoeting. Het insect stak hem in den duim en terstond trok het vergif door zijn arm naar den schouder en deed hem ontzaglijk brandende smart lijden; wij bonden zijn duim onmiddellijk achter de wond af, en dit scheen althans in zooverre te hebben gebaat, dat na een half uur tijds de pijn grootendeels verdwenen was.

Wij worstelden alzoo voort tot ongeveer 8 uren; toen kwamen we aan eene steile helling, met gras begroeid en met boomen bezet. Wij meenden die hoogte spoedig te kunnen bestijgen en dan zouden we, dus spiegelde we ons voor, de kruin bereikt hebben,

Na eene poos te hebben uitgerust, begonnen we met verschen moed. Nimmer hebben we zóó gezwoegd. Wij stegen en bleven stijgen, altijd voort, tegen de steile helling; aan stilstaan viel niet te denken of we moesten eerst een behoorlijken steun zoeken achter een boom. Drie volle uren duurde de bestorming van dien *Mamelou vert* door onze vreedzame makkers. Eindelijk waren wij boven, maar waren wij nu op de kruin van den berg? — Op eenigen afstand, tamelijk ver van ons, rees zij. Het bleek ons dat we het laatste terras, dat als de hoogste verdieping vormde van de breede basis des kegels, hadden bereikt. Wij vonden er uitstekend vruchtbaren grond, maar geen spoor van eene bron of van een verborgen watersprong.

Het was elf uur geworden; nog ruim een uur klimmens, en we zouden de kruin hebben bereikt. Dus dachten we, en ditmaal werden wij niet in onze verwachting bedrogen. Inderdaad om half een bevonden we ons op den top van den Ilimandiri.

Hadden wij niets anders gezocht dan een verrukkelijk vergezicht, dan ware de eerste indruk, daar ontvangen, eene teleurstelling voor ons geweest. Boven op de kruin, die op haar hoogste punt weinig meer ruimte dan 5 meters in doorsnede had, stond tamelijk verderd kreupelhout. De vruchtbare helling van den kegel droeg daarentegen boomen, die hunne takken zoo verre en zoo hoog uitspreidden, dat zij niet slechts met de kruin van den berg gelijk kwamen, maar zich zelfs daarboven verhieven en ons hier en daar het gezicht benamen. Spoedig was er een middel gevonden om dien al te weligen groei een weinig te temperen; hinderlijke takken werden weggesnoeid, dorre stammen verwijderd en weldra vertoonden zich aan ons door niets

meer belemmerd oog het vruchtbare Adonara, de sierlijk kronkelende Straat Flores, waarin we diepten en ondiepten duidelijk aan de zwarte of gele kleur konden onderscheiden, en de vooruitspringende deelen van het eiland Flores; aan de andere zijde van de Piek, zagen we neer in de breede Celébes-baai, door Floreshoofd gevormd.

De afgehouden takken en het dorre hout werden door de schoolkinderen, die ons vergezelden, bij elkander gebracht; en de stijgende rookzuil verkondigde spoedig daarna den negorij-bewoners dat wij het ongehoorde feit gelukkig hadden volbracht en de gevreesde, naar menschengeheugenis nog slechts eenmaal door een Europeaan, namelijk door den eerwaarden heer Meijer, bestegen kruin, hadden bereikt.

Een paar uren werd er gerust en ten half drie aanvaardden wij tot geen geringe blijdschap van onze inlandsche tochtgenooten, die zeer over de koude begonnen te klagen, de terugreis. Wij daalden snel met behulp onzer lange stokken; lustig ging het voort, terwijl de apen boven onze hoofden, luidruchtig, als waren het straatjongens, in de takken dartelden en stoeiden en ijverig gebruik maakten van hunne ladders. Toen de duisternis daalde, werden eenige kaarsen ontstoken, die ons toereikend in staat stelden den weg te vinden. Na veel gezwogd, maar ook na veel genoten te hebben, waren we ten half negen ure wederom in de gastvrije pastorie van Larantoeka.

Onze tocht was 's morgens ten half zes begonnen, wij hadden dus, alles samen gerekend, na aftrek van drie uren rust, twaalf uren te voet gereisd. De kruin van den Ilimandiri, door ons in dien tijd bezocht, is volgens Melvill 5046 rijnl. voeten hoog; volgens de kaart van Mulder 1576 meters. Er schijnt echter bij

de opname eene vergissing te hebben plaats gehad; althans naar het gevoelen van allen, hetzij Europeanen of inlanders, die gedurige gelegenheid vinden om den Ilimandiri met de nabij gelegen bergen van verschillende gezichtspunten uit te vergelijken, moet de Ilimandiri hooger zijn dan de Kabalélo, die door Melvill op 7301 r. v. en door Mulder op 2281 m. wordt geschat. Wij meenen de hoogte van den Ilimandiri veilig te mogen stellen tusschen de 6 en 7000 vt.

Den volgenden dag klaagde niemand onzer tochtgenooten, al verschilden zij zeer in leeftijd en in krachten, over vermoeienis; toen reeds bleek mij, wat ik later door eigen ondervinding en door het gezag van bevoegden nader zou bevestigd zien, dat lichaamsbeweging en inspanning in de vrije natuur en vooral in de bergstreken, tusschen de keerkringen eerder een heilzaam geneesmiddel dan schadelijk moet worden geacht.

Het eigenlijk doel bleef echter onbereikt; het gewenschte water werd, ofschoon meerderen verzekerd hadden dat ergens op den berg eene bron te vinden moest zijn, niet gevonden. En toch mag, in weerwil van onze onder dit opzicht mislukte verkenningsochten, boven bedoelde bewering niet als ongegrond worden verworpen. Wellicht zou de zoetwater-stroom, die aan het rotsig strand achter de hoofdkerk van Larantoeke, ontspringt, en slechts bij laag tij boven het zeewater te voorschijn komt, met goed gevolg een punt van uitgang kunnen zijn bij een nieuw onderzoek. Wij hebben die wel bezocht, en van haar kristalwater gedronken. De geheel onverwachte aankomst der stoomboot, die mij naar andere stranden zou voeren, ontnam mij echter alle gelegenheid tot verder onderzoek.

VIJFDE HOOFDSTUK.

BEVOLKING.

Wij zullen onze lezers niet binnen leiden in het labyrint der verschillende groote en kleine afdeelingen en onderafdeelingen van het menschelijk geslacht, om dan na een woud van veronderstellingen te hebben doorworsteld, ten laatste tot belooning voor alle geleden en veroorzaakte moeite niets anders te kunnen aanbieden dan het weinig bevredigend vermoeden: dat de bevolking van Flores wel tot dezen of genen verwijderden tak of twijg van dezen of genen stam der uitgebreide menschen-familie zou kunnen behooren, en ook wel niet zou kunnen behooren. Er moet nog vrij wat onderzocht worden, alvorens er eenstemmigheid van oordeel verkregen zij omtrent het stellen der grenzen voor de ondergeschikte afdeelingen der hoofdassen en hare schakeeringen. Niet minder dan het verschil in huidskleur, hoofdhaar, schedelvorm, stand der tanden, eischen de taal, godsdienst, volksbegrippen, gebruiken, zeden en overleveringen eene oplettende beschouwing en nauwkeurige vergelijking, wil men heden niet iets verzekeren, dat men kort daarna wederom zou moeten herroepen.

Wat wij aangaande de bevolking van Flores in het

algemeen weten, kunnen wij in een paar regelen samenvatten; wij zullen echter een weinig ruimer mogen zijn in onze mededeelingen aangaande de meer onmiddellijke omgeving van de negorij Larantoeka.

Bij de ethnographische beschouwing van een eiland behoort men terstond te onderscheiden tusschen de bevolking der stranden en die der binnenwaarts gelegen gewesten. Immers, zoeken we naar de oorspronkelijke bevolking, of liever naar de afstammelingen dergenen, die het eerst zich op een eiland gevestigd hebben, dan zullen wij die aan de stranden wel juist niet in den onvermengdsten toestand aantreffen. Wat van elk eenigszins omvangrijk eiland geldt, dat geldt ook van het eiland Flores.

Voor zooverre de stranden van dit eiland aangaat, weten we dat allengs op verschillende punten daarvan nederzettingen van vreemdelingen zijn ontstaan. Op de kusten toch van Mangerai vestigden zich beurtelings Bimaneezen en Mangkasaren van Goa, wier koning er meermalen zijn gezag deed gelden en trachtte uit te breiden. Ook ontstond er, gelijk we reeds vroeger opmerkten, op het zuiderstrand eene nederzetting van Boegineezen en Mangkasaren te Endé, en eveneens eene dergelijke te Geliting op het noorderstrand. Deze vreemdelingen verkregen verlof van de inlandsche hoofden, op wier gebied zij zich een geschikte haven en handelszetel hadden uitgekozen, om daar onder of nabij de inheemsche bevolking blijvend te mogen verwijlen. Het lijdt geen twijfel of zij knoopten allengs familiebetrekkingen aan met hunne inlandsche naburen en wijzigden alzoo dezer landaard. Deze nederzettingen volgen gelijk de vreemdelingen, die ze vestigden, op hare wijze den Islam.

Hetgene ons bekend is van de binnenwaarts gelegen gewesten en hunne bevolking komt nagenoeg op het volgende neer.

Naar het verhaal van reizigers, die de inlandsche bevolking van Mangerai bezochten, worden ons de daar onvermengd gebleven bergstammen beschreven als tamelijk groot van gestalte, gespierd, vlug, met gekroesd haar en zachtmoedig van aard. Hunne huizen zijn in het midden langwerpig, aan beide einden rond, hebben langs de lange kanten afgeschoten vertrekken, en in het midden een grooten vuurhaard. De vrouwen dragen sarongs, de mannen *sárong* en *selindang*; hunne wapenrusting bestaat uit *kléwang* (sabel) en piek, hunne werktuigen zijn de *parang* en het *boslemmermes*. Zij erkennen een Opperwezen dat zij nu eens Moei Kraïn (Heer der Vorsten), dan eens Moei Djauh (den Heer, die verre is) noemen. Buitendien vereeren zij *séthans* (duivelen) en geesten, en plegen zij allerlei bijgeloof. Hunne dooden begraven zij in groote ronde kuilen, en geven aan de lijken eene hurkende houding, wellicht tot symbool der opstanding. Van de Rokka's en Keo's een paar stammen, die meer bekende namen voeren dan de overige, meldt men nog eenige bijzonderheden, als die zoo heeten mogen. De Rokka's hebben zwaar gekroesd haar, dat boven het hoofd is samengebonden en in een grooten bos overeind staat. Zij noemen het Opperwezen *Atagaï*, en hebben eene soort van besnijdenis. De Keo's dragen eveneens gekroesd haar, doch scheren het benedenhoofd tot boven de ooren 1).

1) Vgl. Reizen naar Mangerai en Lombok in 1854—1856, door J. P. Freijss. Batavia. 1860.

Een noordelijk gelegen stam, die zich ophoudt aan de Mauwarie-baai wordt ons beschreven als donkerkleurig gelijk de Timoreezen. Het lange haar hebben zij ongekamd en wild opstaan, of vlechten het ruw in elkaar en houden het met houten pennen op. 1)

Uit deze gegevens, hoe spaarzaam ook, mogen wij afleiden dat de inheemsche onvermengde bevolking van Flores tot het maleisch ras behoort. Van haren oorspronkelijken stam afgescheiden, heeft zij, aan zich zelf en aan de werking van het klimaat en van andere invloeden overgelaten eenige wijziging ondergaan in de richting der polynesische Alfoeren, of der australische Papoeas. Maar dit is dan ook alles wat daarvan met eenigen grond kan gezegd worden.

Beproeven we thans of we iets meers kunnen vernemen, aangaande de bevolking van Larantoea en omstreken.

Het is allengs bij de reisbeschrijvers en de geographen van onzen archipel een gevestigd gebruik geworden de bewoners van het „staatje Larantoea in den noord-oosthoek van Flores” te bestempelen met den naam van „Zwarte Portugeezen 2).” Alle verdere beschrijving en verklaring wordt door hen overbodig geacht als waren herkomst en oorsprong en al het overige met dat ééne woord zoo duidelijk geworden als het woord zelf. Iedereen toch weet wat *zwart* is en wat *Portugeezen* zijn; wat kan men billijkerwijs nog meer wenschen?

1) Vgl. De Expedities van de Stoombooten Hekla en Samarang in 1851. Indiana I van J. F. G. Brumund.

2) Vgl. Aardrijksbeschrijving van Ned. Oost-Indië, door Dr. J. J. De Hollander blz 311, Amsterdam 1868.

Ons voldeed echter die al te gemakkelijke wijze van verklaren niet; en het geijkte woord scheen ons zelfs zeer dubbelzinnig. Dat woord toch kan beteekenen, dat de oorspronkelijke donkerkleurige bevolking zich onder de vlag der Portugeezen had gesteld en voor een gedeelte hunnen godsdienst, het Christendom, had aangenomen; in dit geval beteekent het woord niets meer dan zwarte onderdanen van Portugal, of zwarte Christenen; en we vragen nog immer: van waar was dat gekleurde volk, dat portugeesch en christen werd? Wij zeggen dat *gekleurde volk*, want niemand, die het zag en *zwart* noemde, kan in letterlijken zin hebben gesproken en slechts eene kleur hebben bedoeld, die afweek van de blanke. — Het woord kan ook beteekenen: afstammelingen van Portugeezen en inlanders; maar ook in deze veronderstelling wenscht men te vernemen: van waar het volk stamt, dat door zijne vermenging met de Portugeezen, het tegenwoordig, als men het zoo noemen wil, indo-europeesch ras van dit gewest deed ontstaan. — Eene derde veronderstelling, waartoe het kwalijk gekozen woord nog aanleiding zou kunnen geven, als werden er door klimaat en andere oorzaken zwart geworden Portugeezen meê bedoeld, zullen we als te dwaas maar daarlaten.

Wij hebben, omdat onze aandacht er nu eenmaal op gevallen was, den oorsprong dier benaming trachten op te sporen. De anders zeer spraakzame Valentijn zwijgt er van; Mr. W. van Hogendorp echter vergeenoegt zich in zijne „Beschrijving van het eiland Timor en nabij gelegene eilanden,” met de enkele aanteekeening: „Aan de punt van het groote eiland van Floris ligt de Negory Larentoeke, die van de zwarte Portu-

gesen op Timor afhankelijk is 1)." Elders deelt hij ons de niet zeer bevredigende verklaring meê, dat de zwarte Portugeezen van Timor, inlandsche Portugeezen zijn, hetgene dan wederom zooveel beteekent als „afkomstig van de Europeesche Portugeezen 2)." Dit brengt ons niet veel verder, want afhankelijk te zijn van Portugeezen en van hen af te stammen is niet juist hetzelfde; bovendien is het onjuist dat de bewoners van Larantoeka afhankelijk waren van de *zwarte* Portugeezen, en ten laatste zou het zeer gewaagd zijn op zulk een betwijfelbaar gezag aan te nemen dat de zoogenaamde zwarte Portugeezen van Timor en met name alle inwoners van het rijk Oeikoessi, die hij afzonderlijk vermeldt, afstammelingen zouden wezen van de blanke Portugeezen.

Blijkt ons uit het voorgaande wat de bewoners van Larantoeka en omstreken niet zijn, zien we thans of we soms van hen zelven kunnen vernemen wat zij zijn. Wellicht geeft hunne volksoverlevering, hoe raadselachtig en verward die ook wezen moge, ons eenig bericht aangaande hun voorgeslacht.

Herhaaldelijk raadpleegden wij verschillende personen, die geacht konden worden de meeste kennis van de traditiën huns volks te bezitten. Wat zij ons verhaalden vatten we in het volgende samen.

In overoude tijden, toen de bevolking van Kroé, Sikka en Mangerai zich reeds op Flores gevestigd hadden, landden een broeder en eene zuster aan de oostzijde des eilands bij den berg Ilimandiri. Wel

1) Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, deel II, blz. 428. Batavia, 1826.

2) Verhandel. v. h. Batav. Genootschap, deel I, blz. 281. Rotterdam 1781.

verzekert men dat zij van de Saleijer-eilanden gekomen waren, doch omtrent de oorzaak hunner verschijning verkeert men in volslagen onwetendheid.

De broeder heette Liahoera en de zuster Watewéle. Zij vonden goed niet bij elkander te blijven, en Liahoera begaf zich aan gene zijde van den Ilimandiri, terwijl Watewéle aan deze zijde, namelijk aan het strand van de Straat Flores, verkoos te blijven. Liahoera vond weldra eene echtgenootte te Lebóko en gewon tien kinderen; van slechts vier dezer zonen heeft de volkstraditie de namen bewaard. Zij heetten: Kawoloe, Mado, Bampoa, Kawakka. Wij geven hunne namen volgens hunne geboorte en leeftijd; vreemd mag het nu schijnen, maar de traditie wil het zoo, Bampóá, die noch de oudste, noch de jongste was, verwierf alleen onder zijne broeders den titel van radja; hij voerde bewind over acht negorijen, waarvan er vier uit nederzettingen van vreemdelingen bestonden, en noemde zich radja moeda Kapoeto.

Watewéle schijnt een tijdlang in hare eenzaamheid een kluizenaarsleven te hebben geleid. Eene onverwachte ontmoeting bracht echter eene belangrijke wending in haar lot. Patególo, de vorstelijke telg van Leveréi, den radja van Wiwikoe op Timor, was in onmin met zijne broeders; als een waar edelman besloot hij aan het rusteloos twisten en krakeelen een einde te maken, door heen te gaan. Van zijne getrouwen vergezeld, toog hij op reis en landde hij juist op dezelfde plaats, waar Watewéle was aangekomen, namelijk in de nabijheid van het thans niet meer bestaande Woto. Het spreekt van zelf, beide, de vorst en de vorstin waren voor elkander bestemd. Van welke plichtplegingen en eerbewijzen de eerste kennismaking vergezeld ging, meldt

ons de traditie niets, maar wel zegt ze ons, dat Watewéle tengevolge van haar kommervol en armelijk bergleven er zonderling verwaarloosd uitzag; misschien schuilt hier eene bedekte heenwijzing naar hare herkomst van een volksstam, bij welken het in Indië zoo gebruikelijke en veelal noodzakelijke baden minder in zwang was. Hoe het zij, elkanders deugden werden spoedig erkend en gewaardeerd; en het huwelijk drukte zijn zegel op de wederzijdsche achting.

Watewéle schonk haren vorstelijken gemaal vijf zonen.

De oudste der vijf zonen is de stamvader van den tegenwoordigen radja van Larantoeke, Don Gaspar, die door het bergvolk Patególo wordt genoemd en dus bij een gedeelte zijner onderhoorigen den naam voert van den grondlegger zijner dynastie en van den stichter zijns rijks.

De volksphantasie heeft nu om de boven meêgedeelde kern allengs allerlei versierselen geweven; een zeer eenvoudig feit, dat herhaaldelijk elders heeft plaats gevonden, werd eerst eenigermate dichterlijk ingekleed en ten laatste op vrij onhandige wijze in eene mythe herschapen. Men heeft er van gemaakt, dat de Ilimandiri de eerste stamouders, namelijk Patególo en Watewéle had gebaard; en de niet weinig op zulk eene hooge afkomst fier gaande bergbewoners noemen zich nog immer gaarne de anaq anaq Ilimandiri, de kinderen van den Ilimandiri.

Eene andere lezing derzelfde mythe is een weinig soberder uitgevallen en verhaalt dat er een wezenlijk verschil heeft bestaan in den oorsprong der beide stamouders. De stamvader werd namelijk volgens haar door de zee, de stammoeder door den berg voortgebracht. De historische grondslag dezer verdrinking zal wel

doodeenvoudig hier op neêrkomen, dat Watewéle, van de Saleijer-eilanden afkomstig, reeds aan de helling van den Ilimandiri een vast verblijf gekozen had, toen Pategolo, van Timor uit, de zee overstak en zich met haar in den echt begaf.

Ongetwijfeld landden beiden Watewéle en Patególo hier wel niet alleen, en alzoo dankt de bevolking van dit gedeelte van Flores haren oorsprong aan de vermenging van twee stammen uit onzen archipel.

Doch hiermede is alles nog niet gezegd omtrent den oorsprong althans der tegenwoordige bevolking van dit gewest. In lateren tijd toch — men vrage in Indië nimmer naar het wanneer; want al zij iets tientallen van jaren of eeuwen geleden, dat is het zelfde, altijd hoort ge spreken van dahoeloe, dahoeloe, in overoude tijden — in lateren tijd dan hebben zich te midden der afstammelingen van Pategolo en Watewéle en hun gevolg ook andere elementen gevestigd. Zoo zijn Lelérie of Lewerérie en Lohayon nederzettingen der overgebleven bevolking van het eiland Kroko-Poekang, in de Straat Maritja of Allor gelegen, dat door eene vulkanische uitbarsting is verwoest geworden.

Ook deze gebeurtenis kleedt het volksverhaal in een dichterlijk beeld. Eene slang, gevoed en gekoesterd door eene prinses, groeide op, vervolgde menschen en dieren, en teekende haren weg met moord en bloed. Het monster werd gewond, zieltogend braakte het vuur, vlammen en bloed, die in breede alles vernielende stroomen golvend en kronkelend van den berg nederstortten en menschen en dieren medesleepten. Akelige walmen en verstikkende dampen noodzaakten de weinigen, die gespaard bleven, op prauwen en

vloten ijlings weg te vluchten van dat onzalig oord. Nauwelijks hadden zij het eiland verlaten of het zonk weg in den schoot van den oceaan en verdween spoorloos. Het vlot, waarop de vorstin zich bevond, dreef intusschen weg en landde ongeveer ter plaatse, waar de negorij Larantoeke gelegen is.

Eveneens zijn Tengah en Lebau nederzettingen van vreemdelingen, doch van Javanen.

Voeg daar nu bij de reeds vroeger vermelde Endeneezen, die uit Goa en Boni op Celébes herwaarts kwamen, de oudere westelijk gelegen bevolkingen van het binnenland, eene betrekkelijk zeer late vestiging van Chineezen aan de oostkust, de veelvuldige punten van aanraking, door den handel met vreemdelingen en door den ruilhandel tusschen kustbewoners en bergvolken veroorzaakt, en men zal licht begrijpen, dat het voor den scherpzinnigsten en meest geoefenden ethnoloog ter wereld eene onmogelijkheid is om met eenige zekerheid te bepalen, hoeveel saleyreesch, timoreesch, soloreesch, mangkasaarsch, chineesch en de Hemel weet, welk ander bloed de stammen en negorijen van Oostelijk Flores in hunne aderen bezitten.

Hoezeer we den moed bewonderen van hen, die geene moeite ontzien om het dichte weefsel der rassen en verscheidenheden draad voor draad te ontrafelen, wij mogen hier niet langer verwijlen. Wellicht echter bleek het reeds meer dan toereikend dat de in ethnologisch opzicht niet te verdedigen uitdrukking van „Zwarte Portugeezen” even goed door een tal van andere benamingen kan worden vervangen.

ZESDE HOOFDSTUK.

STAATSREGELING. RADJA. HOOFDKAPALA'S. TOEWAN-
TANAH. GEBRUIKEN.

Van oudsher schijnt het rijk Larantoeka, indien men let op den lagen trap van ontwikkeling en de vreemdsoortigheid zijner bestanddeelen, tamelijk wel ingericht te zijn geweest.

Het oppergezag berust er bij den radja, die vroeger recht had over leven en dood; zijn gezag wordt echter getemperd door dat der hoofd-kapala's 1), die, erfelijk als hij, geen geringe macht en invloed in hunne negorijen bezitten en de geborene raadsliden der kroon zijn. Bezitten de hoofdkapala's een onafhankelijk en zelfstandig karakter, durven zij rondweg in den raad des vorsten, waarin de openbare zaken moeten behandeld worden, voor hun gevoelens uitkomen, dan zal geen radja den moed hebben om tegen hun gevoelens in te beslissen en te handelen. Doch vaak werd dergelijke zelfstandigheid bij hen niet gevonden; vandaar dat er

1) Aldus worden de hoofden der groote negorijen, die soms met hare onderhoorigheden districten vormen, genoemd; en wel in tegenstelling met de mindere hoofden, die aan hen ondergeschikt zijn en kleine negorijen in hunne districten besturen. Deze laatsten heeten alleen kapala's of hoofden.

soms door een ondernemenden en willekeurigen radja schromelijk onrecht en geweld kon worden gepleegd.

De radja heeft onmiddellijk onder zijn gezag ééne hoofdnegorij en nog acht andere negorijen. De hoofdnegorij is Lokéa, waar zich het stamhuis van den radja bevindt. Dit stamhuis werd, gelijk nader zal worden gemeld, door den eersten christen radja overgebracht naar de plaats, die Launama heette. De Portugeezen hebben daarvan Larentuca, Larantoeke, gemaakt en dien naam vervolgens overgedragen op de negorij, alwaar de hoofdkerk werd gebouwd en wellicht tevens een steenen versterking, waarvan in de nabijheid dier kerk de ruïnen nog bestaan. Deze naamsverbastering of verwisseling, die door hen in openbare geschriften werd opgenomen en allengs een gevestigd karakter verkreeg, had ten gevolge dat de vorst, die eigenlijk had moeten heeten: radja van Lokéa of liever van Launama, gelijk hij werkelijk nu nog door het bergvolk genoemd wordt, thans onder geen anderen naam bekend is dan onder dien van radja van Larantoeke. De andere negorijen, die onder zijne onmiddellijke jurisdictie staan, en waarvan eenige tot de thans vervallen hoofdnegorij Lawérang behoorden, zijn: Pohonsiri, Posto, Pohon-rau, Gégéh, Rénion, Kotta, Koitsau, en Kotta-ruido.

Dit gebied van den radja wordt de roemah radja het huis des radja's geheeten, in tegenstelling met de andere negorijen, die gezamenlijk den naam van Pó (populus?) voeren en onder het onmiddellijk gezag der hoofd-kapala's staan. 1)

1) De oorsprong van dat woord en zijne eigenlijke beteekenis schuilen in het duister. Met het portugeesch: *Po* d. i. stof, heeft het wel niets gemeens.

Er zijn thans drie hoofd-kapalaten, indien we ze zoo mogen noemen, wier hoofdkapala's behooren tot de afstammelingen van Patególo, den eersten radja. Zij zijn: de negorij Larantoeke, aan wier hoofd de toewan-tanah staat, die wegens zijne betrekking tot den eeredienst het tijdelijk gezag door een plaatsvervangenden, evenwel in alles van hem afhankelijkten kapala, laat uitoefenen, de negorij Beléla, en de negorij Bebálon. Er behoorden eigenlijk vier oorspronkelijke hoofdkapalaten te zijn. Want, gelijk wij opmerkten, Patególo, de eerste radja, had vijf zoons. De oudste was zijn opvolger, werd radja en ontving een eigen negorij onder zijn onmiddellijk bestuur, namelijk de negorij Lokéa. De vier andere zonen werden aan het hoofd gesteld van vier andere negorijen, van Bebálon, Beléla, Larantoeke en Lawérang. In vervolg van tijd viel echter de laatste negorij door versterf aan den radja, zoodat er thans buiten de roemah-radja slechts drie oorspronkelijke hoofdkapalaten zijn.

Tot de hoofdkapalaten worden bovendien nog drie negorijen gerekend, wier bevolkingen van elders afkomstig, zich naast de reeds bestaande negorijen hebben neergezet, en door deze binnen den kring van haar gebied vriendschappelijk opgenomen en met gelijke rechten als zij zelve bezaten, werden begiftigd.

De eerste dezer niet oorspronkelijke hoofd-kapalaten is de negorij Lewerérie of Lelérie. Hare bevolking is afkomstig van Kroko-Poekang en wordt bestuurd door een eigen hoofd-kapala. De tweede is de negorij Lohayon. Zij bestaat uit leden van hetzelfde volk als de vorige en heeft zelfs den radja van dat volk in haar midden. Die radja is geen hoofd-kapala, omdat hij in rang hooger staat, hij neemt dan ook in den

raad des vorsten de eereplaats in boven de hoofdkapala's. Eindelijk de derde is de negorij Tengah, die uit de helft (tengah) eener nederzetting van Javanen bestaat, wier andere helft Lebau bewoont.

Alzoo heeft men ter eene zijde den radja-besár (groot-radja) met zijne roemah, en ter andere zijde drie oorspronkelijke hoofdkapalaten, twee jongere hoofdkapalaten en bovendien nog den radja van Lohayon met zijne onderhoorigheid.

Moeten er openbare belangen worden behandeld, geschillen beslecht, en recht gesproken, dan worden de hoofdkapala's samengeroepen en hun advies gevraagd. Hunne verklaringen hebben tot grondslag en richtsnoer de ádat of het gewoonterecht. Men vraagt wat werd in gelijke omstandigheden door vroegere radja's gedaan en is dit na onderlinge beraadslaging toereikend gebleken, dan wordt verder onderzocht, wat er in de onderhavige zaak thans te doen zij; na dit alles geeft de radja de eindbeslissing.

Wat er soms van de zeer rekkelijke en kneedbare ádat worden kan, indien de radja slechts kruipende kapala's om zich heen heeft, hoe dan de ádat zoo lang wordt gewrongen, of zoo behendig gewend en gekeerd, dat haar antwoord juist datgene behelst, wat de radja wenscht; hoe zij, die het hoogste gezag voor uitspatting moesten bewaren en het binnen de grenzen der rechtvaardigheid beperken, zich dan medeplichtig maken aan eene onderdrukking, die des te pijnlijker wordt, omdat zij thans in den schijn van wettigheid gehuld, haar slachtoffer het recht zelfs van klagen ontnemt, begrijpt iedereen gemakkelijk, die zich herinnert dat de staat, die ons bezig houdt, een slechts half beschaafde is.

Gelukkig echter voor Larantoeka, doet er het Christendom steeds meer zijn beschavenden invloed gevoelen en stelt het weldadig toezicht van ons Gouvernement, vooral in de uitoefening van het lijfstraffelijk recht, heilzame perken aan de macht van den radja, indien deze de grenzen zijner bevoegdheid zou willen overschrijden en de hoofd-kapala's hunnen plicht zouden verzuimen.

Het uitvoerend bewind wordt nevens en onder den radja uitgeoefend door de hoofd-kapala's in hunne eigene districten en door hunne ondergeschikte kapala's in de van hen afhankelijke kleinere negorijen. In lateren tijd heeft de radja twee kapiteins aangesteld, die optreden als zijne plaatsbekleeders. Wordt er krijg gevoerd, dan bedient de radja zich van zijn kapala prang of legerhoofd en van zijn kapala láut (laet) of vlootvoogd.

Ziedaar de hoofdinrichting van den eigenlijken staat Larantoeka, gelijk ze oudtijds was, en thans grootendeels nog is.

Het gebied des radja's strekt zich echter, gelijk we reeds opmerkten, zeer verre uit buiten dezen kleinen kernstaat. Die verdere onderhoorigheden zijn te beschouwen als zoo vele vazalstaten, die tengevolge van verovering of door vrijwillige aansluiting zich aan zijn gezag hebben onderworpen. Zij hebben hun eigen binnenlandsch bestuur en zijn in vreedstijd verplicht tot de opbrengst van zekeren cijns of recognitie en in oorlogstijd tot het zenden van hulptroepen. 1)

Van oudsher was in het kleine rijk Larantoeka de godsdienst ten innigste met het staatswezen samenge-

1) Vlg. blz. 25—30.

weven, beide doordrongen elkander; en wel in die mate, dat eenige eigenaardige toestanden en vooral eene waardigheid, die na de invoering des Christendoms hadden behooren te verdwijnen, slechts in de wederzijdsche betrekking van den staat en van den oorspronkelijken godsdienst hunne verklaring vinden.

Wij bedoelen de waardigheid vanden toewan-tanah, den heer der aarde, of des lands, die de eerste plaats inneemt na den radja en daarom ook wel de radja-tanah, de vorst des lands genoemd wordt.

Volgens den gouverneur der portugeesche bezittingen op Timor, Don Affonso de Castro vindt men dezelfde waardigheid in eenige rijken van Timor; de titel is daar radja-pomali, heilige vorst, of als de titularis niet tot de vorstelijke familie behoort datoluli. 1) Ook te Sikka op Flores, op de eilanden Savoe, Solor en elders bestaat dezelfde waardigheid.

Wij meenen te dezer plaatse daarover te moeten spreken, dewijl zij evenzeer het gebied van den staat als dat van den godsdienst raakt, en een hoogst belangrijk, ofschoon min of meer verborgen element des staatsbestuurs vormt.

Het is zeer moeilijk de juiste beteekenis dezer waardigheid na te sporen; wellicht kennen de inlanders zelven haren oorsprong niet meer, of schuwen zij uit zekere vrees of schaamte dien mede te deelen.

De eenvoudigste verklaring schijnt deze te zijn. De oorspronkelijke bevolking kwam van elders naar het eiland Flores. Men voerde hier in wat in het moederland bestond. Daar had zich de geestelijke macht,

1) Tijdschrift voor Indische taal- land- en volkenkunde, deel XI blz. 481. 1862.

die oorspronkelijk met de tijdelijke op patriarchale wijze vereenigd was, reeds van de tijdelijke gescheiden. De vorst of aanvoerder des volks, zijn gebiedster tevens, wetgever en rechter, bleef aan het hoofd des volks, maar het land, de grond, waar men zich vestigde, en dien men zich toeëigende, stond volgens hunne opvatting gewis onder het bestuur van onzichtbare geesten, misschien van vijandige machten, die moesten verzoend en onschadelijk worden gemaakt. Dit laatste zou nu geschieden door eene bediening, die de vorst gaarne aan anderen afstond. Hij droeg ze op aan een zijner naaste bloedverwanten, in wiens familie zij erfelijk wezen zou. Zoo ontstond de bediening van den toewan-tanah, wier titularis om hare gewaande verhevenheid en tevens als een uitvloeisel van de waardigheid des vorsten kon worden vereerd met den eernaam van radja-tanah. De radja droeg derhalve zorg voor het *volk*, de toewan-tanah voor het *land*. Gene bestuurde het volk; deze beveiligde de woonplaats des volks tegen heillooze, geheimzinnige machten en dezer uitwerkselen, tegen onvruchtbaarheid en rampen, met godsdienstige middelen, met offers en plechtigheden. De radja bezat dus de hoogste tijdelijke macht, de toewan-tanah de hoogste geestelijke macht.

Wij ontmoeten hier alzoo eene verhouding, die ons eenigermate herinnert aan het tijdelijk en geestelijk keizerschap in Japan. De toewan-tanah was derhalve, om zoo te spreken de geestelijke dubbelganger van den radja en dientengevolge niet slechts de natuurlijke poerohita, gelijk de Arjers hem zouden genoemd hebben, de huispriester, de familiepriester des radja's, maar ook de officiële opperste priester van geheel het volk.

Het kon niet anders of hij moest wegens zijn rang en wegens zijne vermeende bovennatuurlijke macht en door zijne veronderstelde gemeenschap met de geestenwereld een groot gezag verkrijgen in den raad des vorsten, al woonde hij niet in persoon maar door een ander dien raad bij; ook bezat de vorst in hem een krachtig middel om de overige raadslieden voor zijn gevoelen en zijne plannen te stemmen. Want had de toewan-tanah, die zooveel vermocht en zooveel weten kon, die in het ingewand der offerdieren en in allerlei andere dingen, door hem alleen waar te nemen, den uitslag las van elke onderneming, zich ten gunste van een voorstel des radja's verklaard, wie zou de verantwoordelijkheid van eene daarmee strijdende beslissing op zich durven nemen?

Dit schijnt ons de meest geleidelijke verklaring van den oorsprong dezer waardigheid en van den titel, door hem gevoerd, die er mee bekleed is.

Die titel is te Larantoeke blijven voortbestaan, ook na de invoering des Christendoms. De eerste christen radja behoefde zeer zeker voor zijn persoon geen heidenschen offeraar en huispriester meer, maar door het politiek belang werd hij van de opheffing dier waardigheid weerhouden. Immers ware zij plotseling opgeheven geworden, dan had men een opstand en zelfs de keuze eens heidenschen radja's kunnen vreezen. Er werd dus gezorgd dat de toewan-tanah bleef; ook werd voor het heidensch bergvolk het heidensch heiligdom, dat in zekeren zin een centraal heiligdom en een nationaal middelpunt der heidensche stammen was, naast de woning des bekeerden radja's in stand gehouden. Daar werd van oudsher ten minste eens in het jaar bij eene plechtige vergadering van de hoofden

der heidensche stammen de successie-lijst der radja's van den eersten tot den laatsten openlijk afgekondigd. Men ging hiermede op de herkomstige wijze voort, en in stede van den christen naam, die den radja bij zijnen doop was geschonken, werd immer bij die gelegenheid de naam afgekondigd, dien het bergvolk hem bij zijne verheffing had gegeven.

Afgezien van de bijkomende bijgeloovigheden, was de plechtige afkondiging der regentenlijst inderdaad niet kwalijk bedacht. De rechtmatigheid van den regeerenden vorst en de plicht van gehoorzaamheid en trouw jegens hem werden daardoor telkens in het geheugen geroepen van lieden, die lezen noch schrijven konden en ten innigste aan het herkomstige verknocht waren.

Later werd ook de toewan-tanah christen. Dit schijnt geen onoverkomelijke moeilijkheden te hebben opgeleverd. Een zijner naaste familieleden toch, die heiden was gebleven, werd eenvoudig met de uitoefening van den eeredienst belast, middelerwijl hij zelf de waardigheid, thans een titulus sine re bleef behouden, om mogelijk misbruik van gezag en invloed te voorkomen. Aldus trachtte men zich te redden; doch het redmiddel bleek niet zonder gevaar, want in tijden van verwaarloozing en verslapping zag men, helaas! tot ergernis dergenen, die beter onderwezen en dieper van den geest des Christendoms doordrongen waren, soms het treurig schouwspel, dat een zoogenaamd Christen den gruwel van den heidenschen offerdienst pleegde. Gelukkig echter zijn die tijden thans voorbij!

De toewan-tanah van Larantoeka is tevens hoofdkapala van zijn eigen negorij; hij bestuurt die evenwel

zelf niet, maar stelt een ondergeschikten kapala aan in zijne plaats. Deze kapala woont ook voor hem de raadsvergaderingen bij, waarin hij echter niets anders mag verklaren dan wat hem de toewan-tanah, wiens „mond" hij is, heeft opgedragen.

Het schijnt volgens de eenmaal van onds ingevoerde adat de taak van den toewan-tanah te zijn, dat hij overal verdwijne, overal op den achtergrond trede, en toch eene gewichtige spil zij in het raderwerk van den staat. Want groot is zijn invloed in den raad des vorsten, al blijft hij op een afstand, groot ook daarbuiten; want hij is de verbindende tusschenpersoon, door wien het verkeer wordt levendig gehouden tusschen den radja en de heidensche bevolkingen, welke laatste, hoe vreemd het ook klinke, den toewan-tanah, al zij deze ook christen gelijk hij thans is, immer nader schijnen te staan den den radja.

Alvorens we tot de behandeling van den godsdienst overgaan, waartoe de beschouwing der waardigheid van den toewan-tanah ons als van zelf leidt, moge eerst het weinig wetenswaardige, wat er van de niet bepaald godsdienstige gebruiken der bevolking en harer hoofden te melden valt, nog beknoptelijk worden meegedeeld.

Het strafrecht was oudtijds in dit rijk zeer gestreng. Doodstraf, blokarrest, slavernij werden veelvuldig toegepast. Bij diefstal werd de rechterhand afgekapt. Wie overspel of ongeoorloofden omgang met een lid der vorstelijke familie pleegde, werd in zee geworpen. In vele gevallen, behalve in het laatste kon de straf geheel of gedeeltelijk worden afgekocht.

Ontstond er veete met naburige stammen en werd er iemand door deze gedood, dan plaatste men het lijk

van den verslagene aan het strand in eene prauw op palen, tot gestadige herinnering aan de wraak, die moest genomen worden. Zoolang de wraakneming niet had plaats gehad, bleef het lijk daar ten toon gesteld. Nog voor een tiental jaren zag men soms eene geheele reeks van dergelijke prauwen met haren half verganen inhoud langs het strand staan. Eerst dan werd de weerwraak genoegzaam geacht, als aan de zijde des vijands een gelijk getal was vermoord.

Het huwelijk vond plaats en geschiedt thans nog bij de heidensche bevolking door het aanbieden van een koopprijs, gemeenlijk, althans bij aanzienlijken, bestaande in eenige gadingen, d. i. olifantstanden, die het meest gewone middel zijn tot geldbelegging en kapitaalvorming. Zijn de ouders der bruid met den aangeboden prijs tevreden, dan wordt het huwelijk voltrokken. Bij echtscheiding mag de man den betaalden bruidschat of koopprijs niet terug eischen; voorzeker, eene bepaling van de adat, die wel geschikt mag heeten tot bestendiging van den huwelijksband onder onbeschaafde stammen. Het huwelijk van een hoofd wordt niet slechts een bijzonder, maar ook een openbaar belang geacht en kan veelal niet tot stand komen zonder medewerking of althans zonder toestemming der ondergeschikte hoofden, of der aanzienlijken.

Geboorte, huwelijk, begrafenis, in één woord alle belangrijke familiegebeurtenissen gaan gepaard met maaltijden.

Voor al eischt de begrafenisplechtigheid des vorsten een ruim en mild onthaal van dichtbijwonende en verwijderde familieleden. Onmiddellijk na het overlijden worden tot in de verste gewesten, waar zich bloedverwanten bevinden, boden gezonden. Er wordt ge-

spaarde en gezwoegd om de verwachte gasten op luisterrijke wijze te kunnen onthalen. Vroeger verliepen soms jaren met die voorbereidende maatregelen en intusschen bewaarde men het lijk in eene overdekte prauw. Was alles in orde, dan werden andermaal boden uitgezonden en de betrekkingen uitgenoodigd. Deze verschenen tegen den bepaalden dag en namen meestal de voorzorg om niet met ledige handen te verschijnen en van het hunne bij te dragen tot de opluistering van het vorstelijk begrafenisfeest. — Nu eerst, soms na zes of zeven jaren, werd de vorst begraven en onmiddellijk daarna de nieuwe radja gehuldigd.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

EEREDIENST. PETISSISME. SÉTHANSDIENST. SWANGI.

Waarin bestaat nu de godsdienst, of eeredienst, waarvan de toewan-tanah de hoogste bedienaar was en thans zijn plaatsvervanger nog is?

Het heiligst voorwerp en het middelpunt van den eeredienst der heidensche bevolking dier streken zijn: één of twee ruwe steenen. Die ruwe ongebeitelde steenen, waarvan niemand weet te zeggen, hoe zij zulk eene onderscheiding boven andere van hunne soort hebben verdiend, heet men pomali-steenen. Het woord pomali heeft eene dubbele of liever slechts ééne beteekenis; het duidt iets verbodens en iets heiligs aan; de beteekenis van verboden is echter slechts eene door gevolgtrekking uit het hoofdbegrip heilig afgeleide; verboden toch zijn de pomali-plaatsen en voorwerpen in dien zin, dat het den oningewijden niet geoorloofd is dergelijke heilige plaatsen te betreden, of dergelijke heilige voorwerpen aan te raken. Dat woord, hetwelk we reeds vroeger hebben ontmoet, toen we vernamen dat de toewan-tanah op Timor soms radja-pomali genoemd wordt, speelt eene groote rol in de bijgeloovige openbare en

bijzondere practijken dezer heidenen. Alles, wat door hunne bekrompenheid geacht wordt eenige bovennatuurlijke kracht te bezitten of op eenige wijze met iets heiligs in betrekking te staan, stempelen zij met dit veredelend en kenmerkend woord. Zoo weet men u te spreken van pomali-boomen, pomali-geiten, ja zelfs van pomali-potten en dergelijke. Die voorwerpen zijn echter niet alle even pomali, er bestaan graden in de pomaliteit; van sommige verzekert men u dat ze maar zeer gewoon pomali zijn, van andere dat zij voor meer pomali, en eindelijk van wederom andere, dat zij in de hoogste mate pomali worden geacht. Wat er overigens ook wezen moge, waaraan dat woord en de daarmee beteekende hoedanigheid wordt toegekend, den pomali-steenen is het uitsluitend voorbehouden de essentiële kern te zijn van den eeredienst dezer heidensche bevolking. Die steenen worden in de omstreken van Larantoeka ook wel *noeba nára* genoemd; elders bv. op het eiland Solor schijnt men door dezen term wederom iets geheel anders te verstaan, namelijk een stuk hout, waarop soms uit alle kracht geslagen wordt om den *séthan*, den duivel te verschrikken en te bezweren.

Iedere offerplaats behoort dus hare onmisbare en door niets te vervangen pomali-steenen te hebben. Het is echter tamelijk onverschillig of zij in het pomali-huis liggen of daar buiten.

Het pomali-huis, door het bergvolk veelal *korké* (op Solor *kooké*) genoemd, is een dood eenvoudig, onaanzienlijk, tentvormig, vierkant gebouwtje naar den gewonen trant der inlandsche woningen. Het bestaat hoofdzakelijk uit een op palen rustend dak van *alang-alang*, of rietachtig gras, en beslaat eene ruimte

van ongeveer zes vierk meters. Een paar voeten boven den grond is een bali-bali, d. i. een soort van vloer uit gespleten bamboe gevlochten, aan de palen bevestigd; op dien vloer ligt eene trom van het benedenst gedeelte eens lontarbooms gemaakt en aan ééne zijde met een geitenhuid overtrokken. Onder dien vloer schuilen soms de geheimzinnige steenen, doch veelal vindt men de eigenlijke pomali-steenen buiten het pomali-huis op de offerplaats. Daar staat gemeenlijk een vrij groote steen overeind; kleinere steenen omgeven hem en vormen er een tamelijk regelmatig cirkelvormig plaveisel om heen, waaruit sommige steenen zich eenigszins verheffen die den zonderlingen naam dragen van kapala kamping d. i. geitenkoppen. Deze naam bevat eene zinspeling op de geitenkoppen, die hier plegen gesneld te worden; de steenen duiden wellicht het getal der geofferde geiten aan. Meestal leiden ruwe trappen van steenbrokken vervaardigd naar de eenigermate gelijk gemaakte hoogte, waar het pomalihuis met zijn offerplaats zich bevindt; woest en wild door elkander groeiende slingerewassen maken den toegang overal behalve aan ééne zijde moeilijk, en zwaar geboomte overlommert de akelig geheimzinnige plek.

Het offer geschiedt gemeenlijk op de volgende wijze.

Op een bepaalden dag wordt in de herkomstige termen ter kennis der heidensche bevolking gebracht, dat wegens deze of gene reden „der aarde te eten zal worden gegeven” of dat „haar zal gegeven worden wat haar toekomt;” in het maleisch luidt dat: „kasih makan tanah” en „kasih bahagian sama tanah.”

Bij voorkeur offert men bokken, maar als men die niet heeft, neemt men varkens. Is de dag voor het offer bestemd aangebroken, dan wordt het offerdier

aan de stijlen van het pomali-huis of aan een pomali-boom vastgebonden. Men roert daarna de trom ten teeken dat alles gereed is.

De genoodigden zetten zich in beweging en komen van alle zijden toesnellen, wachten met lansen gewapend bewaken den toegang tot de offerplaats, en weren de vrouwen, want slechts mannen worden bij de plechtigheid toegelaten. Steeds sneller en krachtiger wordt het geluid der trom, hare sombere en woeste tonen doorklinken de wildernis om de achterblijvers steeds dringender te waarschuwen dat het oogenblik des offers nabij is. De reeds aanwezigen zetten zich neer op stukken steen en neuriën een lied, waarvan de betekenis voor hen even raadselachtig is als voor ons 1); zij, die geen lust tot zingen hebben, voorzien zich van den rondgaanden betel.

Nog wordt eene wyl gewacht, en thans maakt men den bok van den stijl der pomali-tent los en leidt hem in het midden der vergaderde heidenen. De offeraar, die gemeenlijk kabelling genoemd wordt, en zijne helpers beginnen thans hunne taak. Een der helpers haalt het koord, dat om den nek van het dier gebonden is, een weinig strakker aan, een andere helper kruipt achter den bok en houdt zijne achterpooten vast en drukt ze tegen den grond. Beide deze helpers voeren almede een naam die beider waardigheid en bediening uitdrukt; hij, die den kop vasthoudt, heet kabelling kottang en de andere dignitaris, die zijne spierkracht op de pooten van den bok oefent,

1) Dat onverstaanbare lied luidt:

„Tèdè bala lali moela,

Moerah ramè lewoh tanah ija.”

heet kabelling-kelling. Hebben deze den bok in de vereischte houding gebracht, dan treedt de kabelling *sans phrase* of de priester nader, kijkt het dier strak in de oogen en prevelt een gebed, waarvan de zin voor hem zelven een even diep geheim is als voor de omstanders 1). Betoont de bok zich onwillig, tracht hij zich los te wringen of schudt hij zijn stuggen kop, dan treedt de priester, bedenkelijk het hoofd schuddend, terug en gaat telkens tot den weerspannige, op dezelfde wijze hem wederom verlatend, totdat deze eindelijk stil staat. Nu treedt hij ijlings ééne schrede achterwaarts en ééne schrede zijwaarts, heft het reeds vroeger ontbloote zwaard omhoog en houdt hem met éénen slag den kop af. Mislukt de proef, en blijft de kop na den slag met den romp vereenigd, dan wordt de zaak als ongedaan beschouwd; er moet een andere bok worden verschaft en de proef zoo dikwerf herhaald, totdat men eindelijk slaagt.

Zoodra het dier geveld is, worden de pomali-steenen, of de noeba-nara, en ook de aarde met zijn bloed besproeid. Als de aarde behoorlijk is gedrenkt of gevoed, dan behooren ook de zon, de maan en de vier windstreken niet vergeten te worden; ook zij moeten hun deel van het offer ontvangen. Luidkeels roept men ze op en noodigt men ze uit tot het offermaal. Eene geheel bijzondere oplettendheid betoont men echter aan de vier windstreken. De nagels toch van het varken of de hoeven van den bok worden afgekapt

1)

„Lèrè-woelan tètè
Tanah éjka lali.”

Deze en de voorgaande woorden deelen we mede volgens eenige aanteekeningen van den zeereerwaarden heer Franssen, die in Indië ter onzer kennis kwamen.

en heengeworpen in de richting van Timor (het oosten), Barat (het westen), Nitang (het noorden) en Hari (het zuiden). En Timor, Barat, Nitang en Hari mogen wel blijde zijn over de hooge eer en het gulle onthaal, hun boven Zon en Maan geschonken.

Oordeelt de kabeiling dat de aarde, de hemel-lichamen, en de windstreken in genoegzame mate hebben genoten wat hun toekwam, dan spreekt hij op statigen toon zijn: „Moengkai"! dat is „Genoeg"! en even plechtig herhalen de aanwezigen dit blijde woord. Want men rept en haast zich nu, om ijlings een groot vuur te ontsteken en den bok te roosteren en te braden. Is het vleesch gaar, dan wordt het uiteen gescheurd en gewrongen en haastig rond gedeeld onder de woorden: „Pi lamon tow", hetgene beteekenen moet: „Dat is voor u". De overschietende stukken worden op een hoop gelegd en ieder kan er van medenemen wat hem goedgeeft en het daar of tehuis opeten.

Moet eene zaak van algemeen belang worden beslist, moet er een gewichtige maatregel worden genomen of ten strijde uitgetogen, dan treedt de kabelling tevens op als wichelaar en raadpleegt de ingewanden van het offerdier.

De beteekenis van dezen eeredienst en van het beschreven offer is niet geheel duidelijk. Te vergeefs zoekt ge bevredigende verklaring bij het volk, waaronder zij in zwang zijn; zijne antwoorden geven u den indruk alsof men dat zoo doet, omdat het nu eenmaal zoo gebruikelijk is, zonder juist te weten waarom.

Vraagt ge die lieden, of zij in een God, in één eenigen God gelooven, dan antwoorden zij zonder aarzelen bevestigend en spreken van Allah-tala en

ook wel van Were-woelan. Onderzoekt ge of zij den duivel aanbidden, voor welk vermoeden gij genoegzamen grond meent te vinden in de omstandigheid, dat zij zelve hun roemah-pomali vrij zonderling roemah séthan of sjéthan (duivels-huis) plegen te noemen, iets wat zij wederom met de Soloreezen gemeen hebben, dan verzekeren zij u dat zij aan den duivel volstrekt niet de hoogste eer bewijzen, maar dat ze hem zoeken tevreden te stellen, en hem door velerlei offers en eerbetoon het kwaaddoen trachten te beletten.

Wellicht wijzen de namen, die zij aan hunnen eeredienst geven ons den weg om althans tot eenige klaarheid in deze duistere zaak te geraken.

Zij noemen hunnen eeredienst soms de ká j o e - b á t o e of de hout- en steenvereering, en schijnen dan onder den term hout — en — steen het heelal te verstaan. Inderdaad, den bewoners van bergen en vooral gelijk de bergen daar zijn, moeten hout en steen, boomen en rotsen zich als ontzaglijke machten vertoonen. Verbazend hooge boomen met hunne machtige stammen en zware kruinen, soms op de zonderlingste wijze van slingerplanten omgroeid, dat ge niet weet of ge eene prachtige ruïne of een geheimzinnig looverpaleis ziet, zijn wel in staat den eenvoudigen bergbewoner bijgeloovigen eerbied in te boezemen; niet anders is het met de steenen en rotsen, die gij allereerst ontmoet, en er vaak zonderling grillig of woest en schrikverwekkend uitzien. Geen wonder dus dat hout en steen, boomen en rotsen voor die bergbewoners optreden en gelden als de hoofdvertegenwoordigers der natuur.

Ook geven zij hunnen eeredienst weleens den naam van were-woelan, dat is: zon- en maandienst,

Opwaarts blikkend van hunne stranden en van de berg-hellingen schijnen zij aan het uitspansel andere hoofd-vertegenwoordigers der natuur te hebben opgemerkt in de zon en in de maan. Van Conga af, eene negorij niet verre van Larantoeke gelegen, tot aan Mangerai wijzigt het bergvolk eenigermate de uitspraak van bovenvermelden term en noemt het voorwerp van hunnen eeredienst, het wezen, dat zij als god vereeren: Larong-Goulang, hetgene volgens hunne verklaring niet slechts, gelijk de woorden zelve aanduiden, zon en maan maar ook het heelal of meer bepaald het geheele uitspansel beteekenen kan.

Men zou hieruit kunnen besluiten alsof hunne eeredienst een tweevoudig hoofdvoorwerp had, en dat hunne godsdienstige vereering zich richtte tot de aarde en tot den hemel, terwijl hout en steen hun de eene, en zon en maan hun den anderen vertegenwoordigden.

Waarschijnlijker komt het mij echter voor dat kajoe-batoe en were-woelan slechts uitroepen zijn bij hunne offers, kreten waarmede zij hout en steen, zon en maan, of de daarin wonende en zich openbarende krachten uitnoodigen om deel te komen nemen aan het offer, dat niet uitsluitend ter hunner eere, maar der gansche natuur wordt gebracht; dergelijke uitnoodigingen toch richten zij, gelijk we opmerkten, eveneens tot de aarde en tot de windstreken. De diepste grondslag en het wezen van hunnen eerdienst schijnt dus niets anders te zijn dan zekere pantheïstische natuurvergoding.

De uitoefening van dezen eeredienst is niet uitsluitend gebonden aan het pomali huis der oude radja's, zij kan op tal van andere plaatsen geschieden. Zoo heeft bv. iedere hoofd-negorij een eigen pomali-huis, dat

daar tevens dient als zinnebeeld van de eenheid der negorij-familiën, gelijk het pomali-huis der oude radja's de staatkundige eenheid uitdrukt der verschillende stammen. Men offert er eveneens bokken of varkens en kondigt er de stamlijsten der hoofd-kapala's af. Ook buiten deze, gelijk men ze noemen mag, officiële offerplaatsen, staat het offeren elders vrij; menigeen houdt er dan ook in zijne bijgeloovigheid ergens in de wildernis een eigen noeba-nara op na. In sommige omstandigheden blijft het niet bij het slachten van een enkel offerdier; moet er bv. eene bron gegraven, of een pásar of markt worden aangelegd, dan slacht de kabelling zooveel bokken als er negorijen zijn, die bij de onderneming belang hebben. Dit geschiedt dan wederom met het doel om de aarde door een ruim onthaal gunstig te stemmen.

Allengs moest zulk een natuurdienst den phantastischen en uiterst bijgeloovigen inlander tot het verregaandst fetissisme brengen. Hij aanbidt en vereert dan ook alles, waarin hij iets vreemds, iets voor hem onverklaarbaars ontwaart. Een boom, die er oud en eerbiedwaardig uitziet, eene rots, die een zonderling voorkomen heeft, een stuk steen, dat door zijn vreemde ligging achterdocht wekt, verklaart hij al ras pomali of heilig en legt er eenige rijst- of maïs-korrels als offergave bij. Vooral stijgt zijn ontzag jegens die voorwerpen en nemen zijne offers toe, als in de onmiddellijke nabijheid daarvan onheilen hebben plaats gehad.

Bij dit alles bleef evenwel de vereering dezer heidensche bergbewoners immer het karakter van zuiveren natuurdienst behouden. Nergens toch ontmoet men iets wat in de verste verte naar een beeld gelijkt,

nergens ook een zweem van vergoding der vroegere voirsten of voorouders. Een begin van menschenvergoding zou men kunnen zien in den metalen gong of de keteltrom, die vroeger in het pomali-huis der oude radja's in een laroe-bladeren-zak bewaard werd, doch thans verdwenen is. Volgens eenigen toch zou de doorluchtige Watewéle bij haren dood in die trom veranderd zijn; maar zij, die het best de volksverleveringen van dat gewest kennen en moeten kennen, weten niets van dat sprookje en van die opvatting.

Uit het tot dusverre medegedeelde blijkt duidelijk, dat de eeredienst van dit volk niets gemeens heeft met het Hindoeïsme en vreemd gebleven is aan elken invloed van die zijde. Hoe diep dit volk in godsdienstig opzicht ook gezonken zij, nimmer is het in zijre vereering der natuur tot dat lage peil van walgelijke onzedelijkheid afgedaald, als waartoe eenige sekten van het Hindoeïsme, met name het Çivaïsme, gezonken zijn. De uiterste grens, dien het Hindoeïsme in onzen archipel heeft bereikt, schijnt op Soembawa gezocht te moeten worden; alwaar men in het binnenland van Bina eene Çiva-voorstelling en andere Hindoe beelden heeft gevonden en waar de Orang-Dongo, die van Hindoe-oorsprong schijnen te zijn, worden aangetroffen. 1)

Wij gewaagden reeds vroeger van de vrees der inlanders voor den duivel, voor de booze geesten. Al aanbidden zij deze niet, gelijk zij zelven beweren, toch schrijven zij aan hunne boosaardigheid alles toe wat hun hinderlijks en onaangenaams overkomt en achten zij hunne macht ten kwade als onbeperkt. Door talrijke en zeer

1) Vgl. Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, deel X, blz. 374, en deel XI, blz. 157.

verschillende practijken trachten zij hen te bevredigen en zich tegen schade te beveiligen. Wordt een huisgezin door ziekte bezocht, aanstonds draagt men den boozen geesten offers op; men zet dan soms ook in de nabijheid der plaats, waar men offerde, eenige rietstaven tegen een pomali-boom; elken dag luistert men of ze geluid geven, geschiedt dat, dan is de zieke behouden. Laat men eene nieuwe prauw te water, dan slacht men een paar kippen in het vaartuig, en besprenkelt de zijwanden met bloed; is de prauw aldus met bloed verzadigd, dan zullen de opvarenden veilig zijn tegen de booze machten.

Niet zeer lang geleden ontzag men zich niet om zelfs in dreigend gevaar of bij heerschende droogte of andere onheilen menschenlevens te offeren. Woedde de storm en waande men de schipbreuk nabij, dan werd een der schepelingen aan handen en voeten gebonden, der onstuimige zee, of den boozen geesten, die haar in beweging brachten, ten offer toegeworpen. — Viel de regen spaarzaam, dan trachtte men eerst door vreeselijk geraas te maken met trommen en andere werktuigen eene gunstige wending in de weersgesteldheid te brengen; baatte dat niet, hield de droogte aan en zag men dus, daar de oogst bij gebrek aan stroomend water, volalagen afhankelijk is van den regen, den onvermijdelijken hongersnood in aantocht, dan werd als uiterst middel het menschenoffer aangegrepen; met menschenbloed besproeide men de akkers en noemde dit met schrikwekkende eenvoudigheid, als ware het een hoogst natuurlijk iets: *siram tanah* „de aarde besproeien.”

Dezelfde gruwel vond plaats bij heerschende ziekte, en dan soms op breede schaal. Nog in 1872 verklaarde de mohamedaansche radja van het naburig Adonara

tijdens eene pokken-epidemie, die groote verwoesting onder zijn volk aanrichtte, dat zijne onderdanen zeer naar rust verlangden; „zijn volk haakte naar bed,” „tikar bantal,” zeide hij. En wat verstond hij daardoor? — In dergelijke omstandigheden plachten de radja's, zijne voorzaten, eene strook gronds op een naast het hunne gelegen gebied aan te wijzen; daar moesten dan tien of twaalf menschen worden opgevangen en vermoord; de hoofden werden van den romp gescheiden en binnen de grenzen van het eigen gebied gebracht. Dit afschuwelijk gebruik zijner voorzaten wenschte de radja van Adonara in het gegeven geval toe te passen. De toenmalige gezagvoerder der Solor-eilanden, die ons dit feit verhaalt en aanvankelijk de woorden des radja's in den gewonen zin had opgevat, haastte zich, toen hem de ware beteekenis was meegedeeld, uit alle krachten die misdadige wijze van rustverschaffing te beletten 1).

Hoe gaarne de heidensche bevolking soms nog tot dergelijke afschuwelijke practijken hare toevlucht zou wenschen te nemen, kan zij dit, althans openlijk, niet meer doen, want het nederlandsch gezag ziet scherp toe. Maar ook de invloed van het Christendom doet zich meer en meer gelden op de heidenen. Wat zij vroeger als iets geoorloofds en als iets heilzaams beschouwden, veroordeelen zij thans, door hun verkeer met goed onderwezen Christenen beter ingelicht, als een schandelijke, den mensch onteerende wreedheid.

Het ontbreekt volgens hunne opvatting den boozen geesten niet aan bijzondere werktuigen onder de menschen. Zij noemen die met den séthan in gemeen-

1) Tijdsch. v. Ind. taal-, land- en volkenkunde, deel XX, bladz. 394.

schap staande personen: swangi (men schrijft suangi, soeangi, swangi) en orang séthan, dat is duivels-menschen, wij kunnen ze het best vergelijken bij heksen en tovenaars. Men beschouwt hen als den mensch zeer vijandig en als genegen en bij machte om den-gene, dien ze willen, ziekte en dood te kunnen berokkenen. Werd iemand voor een swangi gehouden, dan was zijn doodvonnis geteekend; hij werd opgevangen en zonder vorm van proces in zee geworpen. Zóó ging het vroeger, maar ook thans nog stelt de titel van swangi hem of haar, die daarmee door de openbare meening wordt begiftigd, steeds aan allerlei onaangenaamheden en geheime vervolgingen bloot.

Op Timor, waar men in de gebruiken zooveel overeenstemming met Flores ontwaart, was het volgens den oud-gouverneur Don A. de Castro toereikend om iemand ongelukkig te maken, dat men hem een swangi noemde; vond die beschuldiging ingang, gelijk bijna immer geschiedde, dan werd hij met zijn gezin terstond volgens de ádat van alles beroofd en tot slavernij gedoemd. Stierf een vorst, dan was immer een swangi de oorzaak van des vorsten dood. De schuldige werd altijd ontdekt en gestraft. Want meestal verklaarde de vorst zelf vóór zijn sterven dat deze of gene hem door zijn boozen blik den dood had berokkend. Verzuimde de vorst in zijne laatste oogenblikken den swangi aan te wijzen, dan deden dit later na zijn overlijden de hovelingen. Spoedig was er onder hunne vijanden iemand gevonden, dien zij gaarne uit den weg wilden ruimen; men verklaarde dat hij de boosaardige swangi was, die volgens den geijkten term „des vorsten ziel had gegeten” en onverwijld werd aan den ongelukkige de barbaarsche straf, die op deze denk-

beeldige misdaad stond, voltrokken. Men bond hem vast aan een boom, de boom werd geveld, terwijl men dien in zijnen val zoo wist te richten dat hij nederstortend het slachtoffer hunner wraak verpletterde.

Ten slotte meenen we alles, wat wij aangaande den eeredienst der heidensche bevolking van Larantoeka en omstreken opmerkten, in dezer voege te mogen samenvatten. De voorstelling van een persoonlijken God is allengs bij deze volken meer en meer beneveld geworden en ten laatste ontaard in natuurvergoding, de natuurvergoding was in de practijk aanstonds natuurdienst; de natuurdienst werd openbare eeredienst, eenigermate zelfs staats-eeredienst. In het dagelijksche leven zonk die natuurdienst steeds dieper en werd hij het grofst fetissisme. Met beide vormen, met den officiëlen natuurdienst en het particulier fetissisme ging de vrees en de daaruit voortgekomen vereering der booze geesten, de séthansdienst hand aan hand. Verdonkerden de eersten in steeds toenemende mate de rede bij deze volken en voerden zij hen tot de bespottelijkste dwaasheden, de laatste deed hen in koelen bloede en in de overtuiging dat zij iets geoorloofds, zelfs iets loffelijks verrichtten, de onmenschelijkste gruwelen plegen.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

Van Mangkasar naar Larantoea.

Geologische theorieën over onzen archipel. De grenslijn van Azië en Australië tusschen Bali en Lombok. Daarvoor pleit noch de Flora noch de Fauna. Soembawa. De baai van Bima. Uitbarsting van den Tambóra. Pretensiën van den sultan van Bima op Flores. Menscheneters. Straat Flores. Blz. 5—15.

HOOFDSTUK II.

Geographische schets van het eiland Flores. Grondgebied van Larantoea. Onderhoorigheden op andere eilanden.

Verdeeling in Westelijk en Oostelijk Flores. Verdeeling in Westelijk, Midden- en Oostelijk Flores. Westelijk Flores of MANGERAI. Heerschappij van Bima. Zegeningen dier heerschappij: afpersing, roof, belemmering van handelsverkeer en beschaving. Midden-Flores of ENDÉ. Wilde stammen. Het staatje Endé. Zeeroof en slavenjacht. Tuchtiging. Oostelijk Flores of FLORES. Betwist gebied, Bergvolken. Het staatje Sikka. De negorij Sikka. Maumérie, Mau-merch, ook Klein Sikka geheeten. Geliting, nederzetting van Mangkasaren, be-

stuurd door een Sjah-bandár. Larantoea. Het nederlandsche fort. Posto. Floreshoofd. Onderhoorigheden op Adonara, op Solor, op Lomblén Blz. 16—30.

HOOFDSTUK III.

Natuurlijke gesteldheid en voortbrengselen.

Vulkanisch karakter van Flores. De zuidwesthoek. Vulkanen. Metalen. IJzer. Tin. Goud. Plantengroei. Alang-alang. Vruchtboomen. Banaan. Kokospalm. Arengpalm. Tamarinde. Citroen. Wilde varkens en apen, vijanden der cultuur. Visschen. Slangen. Kanimans. De leguano, gekko en tijtjaq's. Gebrek aan stroomend water Blz. 31—49.

HOOFDSTUK IV.

Beklimming van den Himandiri.

Bebalon. Reisgezelschap. Gidsen. Maïavelden. Het tali-ajer of waterkoord. Vruchtbare hellingen. Terugtocht. Oorlogsrecht. Hervatte tocht. Slingergewassen. Schorpioenen. De kruin van de Piek van Larantoea. Zoetwatersprong onder de oppervlakte der zee Blz. 50—64.

HOOFDSTUK V.

Bevolking.

Strandbevolking van Flores. Nederzettingen van vreemdelingen. Inlandsche bevolking van Mangerai. De Rokka's. De Keo's. Een stam aan de Mauwariebaai. Maleisch ras. Larantoea en omstreken. „Zwarte Portugeezen". Oorsprong van dien naam zonder redelijken grond. LIAHOERA en WATEWÉLE, vorstelijke broeder en zuster van de Saleijer-eilanden afkomstig. PATEGÓLO, zoon van den radja van Wiwikoe op Timor. Zonen van Patególo en Watewéle. Kinderen van den Himandiri. Bewoners van Kroko-Poekang vestigen zich te Lelérie en Lohayon. Javanen te Tengah en Lebau Blz. 65—74.

HOOFDSTUK VI.

Staatsregeling. Gebruiken.

De radja van Larantoecka. Raad der hoofd-kapala's. De roemah-radja of het domein der radja's en de Pó of het volk. De drie oorspronkelijke hoofd-kapalaten: Larantoecka, Beléla, Bebalon. De drie niet oorspronkelijke hoofd-kapalaten: Lelérie, Lowayon, Tengah. De adat of het gewoonterecht. Vazal-staten. De toewan-tanah, of radja-tanah. Oorsprong en beteekenis dier staatkundig-gods-dienstige bediening. Het strafrecht. Het huwelijk. De begrafenis. Blz. 75—86.

HOOFDSTUK VII.

Eeredienst. Fetissisme. Séthansdienst. Swangi.

Pomali-steenen of noeba-nara. Het pomali-huis, roemah séthan of duivelshuis. Offerplaats. Kapala-kambing. Offer van bokken en varkens. De kabelling of priester en zijne helpers. De zon-, maan- en windstreken onthaald. Offer-maaltijd. Wichelarij. Beteekenis van eeredienst en offer. Kajoe-batoe of hout- en steendienst. Wére-woelan of zon- en maandienst. Larong-goulang of uitspansel-verreering. Pantheistische natuurdienst. Fetissisme. Séthansdienst of duivelen-dienst. Menschenoffers. Swangi of heksen en toovenaars. Gruwelen Blz. 87—100.

